

Bidrag til Historien om Indretning af Skoler paa Landet i Christian VI's Tid.

Ved H. F. Rørdam.

Grundlæggelsen af den danske Almueskole eller Folkeskole, som vi nu sædvanlig siger, er en, ogsaa for vor Kirkes Historie, saa vigtig Begivenhed, at nogle Bidrag til Sagens Oplysning vel kan fortjene Opmærksomhed, selv om Emnet ikke her kan udtømmes.

I Tillæg til »Nationaltidende« for den 7. Juli 1907 har Hr. Sognepræst P. Severinsen meddelt en Artikel med Overskrift »Den kristelige Folkeskoles Stiftelse i Danmark«, der indledes med en lille, men vel formet Skizze af Almueskolens ældste Historie indenfor den lutherske Kirkeafdeling, hvilken jeg tillader mig at drage frem af det Dyb, som Digteren C. K. F. Molbech i sin Tid ret træffende kaldte »Danaidernes Kar«.

»Det er saa ofte sagt, at vor Folkeskole er Kirkens Datter. Der vil sagtens blive talt mere derom i de kommende Aar; thi ogsaa hos os vil det blive et brændende Spørgsmaal, om denne Datter skal blive i Huset.

Men spørger man saa, i hvilken Tidsalder Kirken da har faaet denne Datter, saa tænker de fleste Mennesker vist mest paa Tiden for 100 Aar siden, da Rationalismen raadede. Det er udenfor Historikernes Kreds forunderlig ubekendt, at den danske Folkeskole er Pietismens Datter. I det hele har man altfor lidt givet denne Tid, hvad der tilkommer den.

Reformationens Kælebarn er den latinske Skole. Man gik endog saa vidt her i Landet ved Reformationen, at man forbød andre Skoler i Købstæderne. Al den Almueundervisning, der tænktes paa, var Degnens Gennemgang af Katekismen »een Sinde om Ugen«.

Stort anderledes var det heller ikke i det evangeliske Tyskland. Det første stærke Tilløb til en rigtig Folkeskole fremkom 1642 i det lille Fyrstendømme Gotha, hvor den fortræffelige Hertug Ernst den Fromme (»Bede-Ernst«) skabte et Skolevæsen efter Amos Comenius's Tanker. Der var Skolepligt fra det 5te Aar, og en »Skole-Methode« gav gode Regler for Undervisningen.

I dette Land og under disse Indtryk voxede August Hermann Francke op. Og fra ham stammer i høj Grad, hvad der siden kom frem ogsaa i Danmark. I Halle, hvor han var Professor og Præst, havde han opsat en Fattigbøsse i sin Bolig. I denne fandt han en Dag 7 Gylden. »Det er en ærlig Kapital«, sagde han. »Deraf maa man stifte noget rigtigt; jeg vil begynde en Fattigskole dermed«. Saa købte han Bøger og lejede en fattig Student til at undervise fattige Børn. Af denne Begyndelse opvoxede de Franckeske Stiftelser i Halle.

Under Paavirkning fra Kredsen i Halle kom nu Brandenburg-Preussen ind paa Skolereformer og blev det anførende Land paa dette Omraade. Allerede 1712 blev der — med Francke som Raadgiver — gjort alvorlige Skridt til at skabe et Skolevæsen i Østpreussen og i Lithauen. Men baade Almue og Godsejere var imod det. Da kom Kong Frødrick Vilhelm I. 1732 paa Rejse i dette Land og fandt kun 19 Skoler, hvor han havde ventet at finde dem i Hundredevis. Saa tog man Skeen i en anden Haand. Ved Lov gjordes alle Børn skolepligtige fra det 5. til det 12. Aar. Lærebøger forskreves. Det er snart i vore Dage sært at se denne Preusserkonge iværksætte et storartet Arbejde for Brugen af det polske og lithauiske Modersmaal i hans Lands østlige Provinser. Det første Skolelærerse-

minarium oprettedes 1735 i Stettin. Den hele Lovgivning samledes 1736 i en overmaade kort og fyndig »General-Skoleplan«.

Efter denne lille Oversigt over hvad der skete i denne Del af Tyskland, hvorfra vi i de Tider fik saameget af vor aandelige Paavirkning, vender vi tilbage til Danmark.

Her ser vi nu i København Sognepræsten Mag: Frands Thestrup ved Helligaandskirken samtidig med Francke at gøre ganske det samme, som denne gjorde i Halle. De Fattigskoler, der derved opstod, lever endnu videre som »de forenede Kirkeskoler«.

I Traad med Pietisternes Tanke gik Fredrik den Fjerde videre og oprettede 1721 de bekendte 240 Skoler paa Ryttergodserne. Hvor Kronen var Godsejer, sørgede Kronen selv for Skoler. Og Kongen opfordrede Godsejerne til at følge Exemplet. Enkelte gjorde det ogsaa; men det blev ikke til stort.

Det blev Christian den Sjette og hans Mænd, der kom til at skabe den danske Folkeskole«.

Den udførligste Skildring baade af »Almueskolens Barndomsdag« og af »Almueskolen under Christian VI« har afd. Cand. phil. Carl Engell leveret i det af ham og Journalist C. Christensen udgivne »Ugeskrift for Skolen«, I—II, Kbh. 1877—78¹⁾. Fremstillingen grunder sig paa indgaaende Arkivstudier og havde fortjent en bedre Skjæbne end at være hakket i Stykker i en Mængde smaa Ugeskrift-Artikler. Men ligesom den har afgivet et godt Materiale for Provst L. Koch i hans smukke Skrift »Den danske Landsbyskoles Historie til 1848«, saaledes vil den vistnok ogsaa fremdeles blive raadspurgt af enhver, der vil granske vor Folkeskoles ældste Tidsrum, for saa vidt Vedkommende ikke har Lejlighed til selv at gennemgaa Akterne i Rigsarkivet. For et Par Aar siden har Hr. Arkivassistent H. C. Roede i Tidsskriftet »Vor

¹⁾ Der udkom ikke mere af dette ualmindelig indholdsrige og vel redigerede Skoleblad.

Ungdom« 1908, S. 166 ff. udgivet »Rytterdistrikternes Skoler under Frederik IV«. Det er dog nærmest de ydre Forhold ved disse Skolers Indretning, Forfatteren oplyser ved flittig Benyttelse af Arkivdokumenter, medens de Bidrag, som kunne findes i Litteraturen til Bedømmelse af disse Skolers indre Værd ikke synes at have ligget i Forfatterens Plan¹⁾. Ønskeligt havde det vel ogsaa været, at der var taget lidt

¹⁾ Idet Historieskriveren A. Hojer omtaler de store Omkostninger, der var anvendte paa disse Skoler, tilføjer han: »So werden es diejenige dereinst vor Gott zu verantworten haben, welche die ihnen anvertraute Aufsicht dieser rühmlichen Stiftung nicht mit einer der Intention des Stifters gleichen rechtschaffenen Sorgfalt führen, sondern oft die liederlichsten Taugenichte zu Schulmeistern setzen, oder sie doch im Schuldienst dulden, obgleich die armen Kinder durch solche Leute eher verführt und verderben, als gebessert werden« (Friederich des Vierten Leben. II, 107). Det er som en Genklang af denne skarpe Dom, naar Chr. VI 24. Sept. 1737 skriver til J. L. Holstein: »Weyl sich bey den Reuterschulen hin und wieder viele Unordnung vorgehen soll, so haben wir gedacht, ob es nicht gut wäre, dass solche Ordres an alle Bischöfe und Amtmänner (welche damit zu thun haben) erginge, wie Er aus den Beylagen ersehen wird, denn die Jugend profitirt fast nichts in den Schulen, und die Unwissenheit bleibt gleich gross«. Et Par Dage derefter skrev Kongen til Holstein, at det vel var bedst, at Ansættelsen af Skolemestrene overlodes til Præsterne og Amtmændene, »So kann der Bischof, wenn er ein rechter Mann ist, die Kinder und Schulmeisters examiniren, und wenn er Unordnung findet, solches Beikommenden erinnern, und wenn solches nichts hilft, es bey uns weiter angeben« (Rørdam, Hist. Saml. og Studier II, 275—6). Den 4. Okt. 1737 udgik Reskript til Biskopperne om at føre et skarpere Tilsyn med Skolerne paa Ryttergodset, om hvilke Kongen med Mishag havde fornummet, at de ikke havde haft den af K. Frederik IV tilsigtede Virkning til Almuens Oplysning i deres Kristendom og Salighedssag (Rothe, kgl. Reskripter III, 1, 351 ff., Fogtmann, Reskripter IV, 1, 506 ff.). Tidligere havde Kongen set med større Fortrøstning til disse Skoler, da han 19. Okt. 1736 havde tilskrevet Biskopperne i Danmark, at naar noget Degnekald er ledigt, skal Skoleholderne ved Skolerne paa Rytterdistrikterne være de nærmeste dertil. (Sjæl. Tegn.). De i Kh. Saml. 4. R. 5. Bind meddelte Efterretninger om Degne og Skoleholdere paa Møen 1728—50 vil da ogsaa vise, at der blandt de uselt lønnede Lærere ved Rytter-skolerne paa Møen var dygtige Mænd. Det samme gælder den

mere Hensyn til den af And. Hojer med Rette fremhævede »eftertrykkelige og fortræffelige« Instruction for Præster og Skolemestere af 28. Marts 1721, der i Hovedsagen ogsaa benyttedes som Indledning til Christian VI's Skoleforordninger af 23. Jan. 1739, ikke at tale om den smukke, af Fr. Rostgaard forfattede, Indskrift, som anbragtes paa Skolerne, og hvori Kong Frederik indføres talende saaledes:

Halftresendstive Aar, Gud, har du mig opholdt,
 At Sygdom, Krig og Pest mig intet ont har voldt:
 Thi yder jeg min Tak, og breder ud dit Navn,
 Og bygger Skoler op, de Fattige til Gavn.

Gud lad i dette Værk din Naades Fylde kiende:
 Lad denne min Fundatz bestaae til Verdens Ende;
 Lad altid paa min Stoel een findes af min Æt,
 Som meener dig, min Gud, og disse Skoler ræt!

Allerede i sine første Regeringsaar havde Christian VI (1732) ved Oprettelse af nogle Landbyskoler paa Sorø Skoles Gods vist, at han havde Sands for at gaa videre ad den Vej, hans Fader havde betraadt. Men det var dog Hofpræst J. B. Bluhme, som først ret gav Stødet til, at Kongen besluttede sig til saaledes at tage sig af Sagen, at den kunde komme Landalmuen i begge hans Riger, Danmark og Norge, til gode. Herom foreligger fra Bluhmes Haand et udateret Forslag, der sandsynlig er fra Aaret 1734 og maaske nu kun findes i Arkivet i Wernigerode, hvor Kn. Heiberg har gjort følgende Uddrag deraf.

Allerunterth. Vorschlag betr. die an vielen Orthen noch mangelnde Landt-Schulen.

Skoler betegnes som »die theuresten Mittel, das wahre Erkenntniss Göttlicher Dinge zubefordern und die Jugend zur Übung der Christl. Pflichten geschicht zumachen«. —

ved Rytterskolen i Vraa ved Kolding ansatte lærde Student Henrik Broholm (Koch, Den danske Landbyskoles Hist., S. 10 ff., Kh. Saml. 5. II, 80—1. 86).

Den højsal. Konge har alt gjort meget; men mange Steder er Uvidenheden endnu stor, navnlig i saadanne Menigheder, »der bestaa af Adel- og Proprietær-Undersaatte«; og naar »Troens Grund ej er fattet i Ungdommen«, saa kan de ej synge, ej læse i Skriften og ej forstaa Prædiken; der opstaar »ein wüstes und blindes Wesen, welches der gerade Weg zur ewigen Verdamnis ist«. Flere Skoler maa til; Biskopper og Provster maa undersøge Sagen; thi »Mangelen paa Skoler er mange Steder større, end man forestiller sig«.

Der maa bygges flere kongl. Skoler; og Degnene kunde tilholdes at undervise.

Det vil ikke være umuligt paa denne Maade »den Reich der Finsternis Abbruch zu thun, und manche Seele der Gefahr des ewigen Verderbens zu entreissen, in welche sie augenscheinlich durch Unwissenheit und Blindheit gestürzt wird. Da denn Sr K. M. dermahleinst für Gottes-Thron diejenige Kinder dancken würden, welche durch dero hohe Vorsorge und Allernädigste Veranstaltung zum lebendigen Erkenntnis ihres Heyls angeführet worden«.

Da Kongen forelagde sine Konsulenter Bluhmes Forslag, ytrede de:

Söhlenthal: Den højeste Nødvendighed og herlige Nytte af gode Skoler kan ej noksom beskrives. Er Grund ej lagt, er Prædiken forgæves. Bluhmes Forslag ere gode. »Der Herr lasse nur sein Licht bey der hiesigen Universitæt erst recht aufgehen, damit es nicht an tüchtigen Schulmeistern fehle, denn wer nicht selber in der Schule des Heiligen Geistes gewesen, kann andern auch nichts Lebendiges, sondern nur den Buchstaben beybringen«.

Stolberg: Denne Forestilling bedømmer Söhlenthal godt, »und muss auch von einem jeden, der die Verbesserung der Kirche Gottes hertzlich wünschet, höchstens adprobiret werden«.

Fra 1735 af begyndte Arbejdet paa Skolesagen, der, skjønt det fandt en Art Afslutning ved Skolelovene af 23. Jan.

1739, dog siden fortsattes gennem hele Kong Christians Regeringstid og længere. Rom blev ikke bygget paa én Dag. Og her var det ikke en enkelt By, det gjaldt, men et helt eller rettere to Folk, der skulde oplæres.

En Art Indledning eller vel snarere en Fortsættelse af, hvad der i Frederik IV's Tid var begyndt, danner den kgl. Befaling af 7. Januar 1735 til Etatsraad, Amtmand Frederik Adeler om, at han i Forening med Provsten i Ods Herred skulde gjøre et Overslag over, hvor mange Skoler der burde indrettes paa Krongodset i det nævnte Herred, og hvad Opførelsen vilde koste. I sit Svar (dat. Gundetved 25. Jan. 1735) foreslaar Amtmanden Oprettelsen af 9 Skoler i Ods Herred. Omkostningerne ved Opførelsen af hver af dem anslaas til 623 Rdl. 2 Mk. Men der findes vedlagt et Tilbud fra Michel Svendsen, Murmester i Særslev, om at han vil paatage sig Bygningen for 550 Rdl. for hver Skole; den aarlige Vedligeholdelse beregner han til 9 Rdl. for hver. Dette Tilbud fik under 25. Febr. s. A. kgl. Approbation, hvorhos der udgik kgl. Reskript til Amtmanden om at drage Omsorg for, at Arbejdet blev udført efter Overslaget, og at Skolerne blev som de i Frederik IV's Tid paa Ryttergodset opførte. Samme Dag udgik der tillige kgl. Befaling til Finansdeputationen om at udbetale Pengene til de betingede Tidspunkter¹⁾.

Betydningsfuldere var dog følgende kgl. Skrivelse:

Til Stiftsbefalingsmændene og Biskopperne i Danmark.

Christian 6.

Vor synderlig Gunst tilforn. Saasom Vi til Guds Æres Befordring allernaadigst gierne seer, at der paa Landet Skoler indrettes paa de Stæder, hvor de mangle og behøves: Saa er hermed vores allernaadigste Villie og Befaling, at I til Os allerunderdanigst indberetter, hvor mange Skoler der, foruden vore egne paa Landet etablerede, i det Eder aller-

¹⁾ Sjølandske Tegnelser med Indlæg.

naadigst anbetroede Stift befindes, af hvad for Proprietarier de ere indrettede, paa hvor mange Stæder de endnu mangler og gøres fornøden, samt hvor de bekvemmeligst kunde etableres; og haver I derhos Eders allerunderdanigste Forslag at indsende, paa hvad Maade I formeene, at de til saadanne Skolers Indrettelse, deres Vedligeholdelse, Skolemesternes Salarium og deslige, behøvende Bekostninger best kunde udfindes, og denne Vores, til et Gud saa behageligt og fornøden Verks Istandsettelse, havende Christelige Intention i bedste Maade befordres. Dermed etc. Friderichsberg den 25. Febr. 1735¹⁾.

Samme Aar 1735, den 25. Juni, er lignende Ordres expederede til Stiftsbefalingsmændene og Biskopperne i Norge, saa og samme Dato til Stiftamtmanden og Biskopperne paa Island.

Under 9. Sept. 1735 udgik ny Skrivelse til Stiftsbefalingsmændene og Biskopperne i Danmark om at paalægge vedkommende snarest mulig at indgive Beretning om, hvor Skoler fattedes m. m., i Henhold til den forrige Befaling af 25. Febr. s. A.

De ønskede Beretninger var ikke lette at tilvejebringe, da Stoffet maatte indsamles fra saa mange forskellige Sider; men de indkom dog lidt efter lidt, fra Sjælands Stift 20. Okt. 1735, fra Fyens Stift 23. Novbr. s. A. osv., senest fra Aarhus Stift, hvor Biskop Ocksens langvarige Svagelighed (han døde 13. Jan. 1738) forhalede Sagen. Da Beretningen fra Sjælands Stift var indkommen, blev det under 4. Novbr. 1735 paalagt Stiftsøvrigheden (Baron Nic. Gersdorf og Biskop Chr. Worm) at conferere med Amtmændene om Sagen, til hvilken Ende disse atter skulde forhandle med Proprietærerne og nogle af de kyndigste Bønder i hvert Sogn om de belejligste Steder for Anlægget af de paatænkte nye Skoler. Derved trak Sagen atter ud, og først efter en Paamindelse

¹⁾ Hos Koch, Christian VI, S. 139, er Reskriptets Datum urigtig angivet som 5. Febr.

af 9. Maj 1736 fra Regeringen til bemeldte Stiftsøvrighed om at indsende Beretning om Resultatet af Amtmændenes Forhandlinger med Jordgodsejerne og Bønderne, indkom Stiftsøvrigheden under 15. Maj s. A. med sin Beretning. Paa lignende Maade gik det ogsaa med Hensyn til de andre Stifter, indtil man mente at have det fornødne Materiale tilstede¹⁾. Nu gjaldt det om at faa det gennemgaaet af kyndige Folk for at faa et Resultat udbragt af dette vidtløftige Stof.

En Prøve, og det en ret mærkelig, af dette foreligger i den ovf. S. 197 ff. meddelte Indberetning fra Degnen J. Halling i Taarnby paa Amager. Vil man læse den igennem og samtidig tænke paa, at der var flere tusinde Sogne i Danmark og Norge, fra hvilke Indberetninger indhentes, og at dette Stof nu skulde bearbejdes, først af Biskopper og Stiftamtmand, og siden af de Mænd, som Kongen beskikkede dertil, saa vil man let faa en svimlende Følelse af et uoverkommeligt Arbejde. Vi skal dog se, at det virkelig lykkedes — væsentlig ved én Mands utrættelige Flid og klare Hoved, — at bringe i alt Fald en foreløbig Orden i dette Chaos.

I August 1736 skrev Gehejmerraad J. L. Holstein i Kongens Navn til Konferensraad Joh. Wilh. Schrøder, Justitsraad, Dr. jur. Professor Andr. Hojer og Hofprædikant J. B. Bluhme, at, da Indberetningerne var indkomne baade fra Danmark og Norge (med Undtagelse af Trondhjems og Bergens Stifter), saa skulde de træde sammen i en Kommission for med Flid at gennemgaa Relationerne og siden indgive deres Betænkninger over samme²⁾.

Valget af Kommissionens Medlemmer er betegnende for Christian VI, men forøvrigt efter vore Begreber ret

¹⁾ Indberetningerne, der er af ikke ringe topografisk og kulturhistorisk Interesse, findes i Rigsarkivet, General-Kirkeinspektions Kollegiets Sager, Pakken Nr. 10. Udtog deraf hos Engell, Ugeskrift for Skolen I.

²⁾ Rørdam, Hist. Saml. og Studier IV, 485.

mærkeligt, da ingen af de tre Mænd af egen Erfaring kunde være kjendt med Forholdene paa Landet i Danmark og Norge. Schrøder var nemlig, som det maa formodes, en Holstener, Hojer og Bluhme var Slesvigere. Hojer var den eneste af disse Mænd, som skrev Dansk, Schrøder og Bluhme forstod vel Dansk, men skrev kun Tydsk. Men det var vist nok Ønsket at faa Almueskolevæsnet her i Landet bragt i Linie med det i Hertugdømmerne, hvor det i flere Egne var videre fremskredent¹⁾. Alle de 3 nævnte Mænd havde i høj Grad Kongens Tillid og var som han af religiøse Grunde stærkt interesserede i at skaffe Almuen en større kristelig Oplysning²⁾. Valget var derfor ikke ilde, thi der maatte Begejstring for Sagen til, om de store Vanskeligheder og Inertiens Modstand skulde overvindes.

Vanskelighederne bestod navnlig i Løsningen af det Spørgsmaal, hvorledes de fornødne Midler til Skolers Opførelse og Læreres Lønning kunde tilvejebringes. Paa Krongodset var der i det væsentlige sørget for Skoler; men nu var Raden kommen til Godsejerne og Bønderne. De sidste kunde man, trods deres dybe Fattigdom, dog vel nok faa til at yde nogen Hjælp til Fremme for deres Børns Undervisning; men Godsejerne eller Proprietærerne gjorde — enkelte hæderlige Undtagelser fraregnede — en sej Modstand. Det laa dem langt mere paa Hjerte at udnytte Almuens Arbejdsevne til det yderste, end at skaffe deres Vordnedes Børn en tarvelig Oplysning. I de Forslag, der var indkomne fra Stiftsøvrighederne, havde Biskopper og Stiftamtmand efter bedste Evne søgt at paavise fremkommelig

¹⁾ Om Skolevæsnet i Slesvig har Engell, tildels efter haandskrevne Kilder, samlet et stort Materiale, meddelt i 2det Bind af Ugeskrift for Skolen.

²⁾ Det var sikkert ogsaa denne Bevæggrund og maaske tillige Minder fra Slesvig, hvor D. G. Zwergius havde været Præst (paa Amrum), der bragte ham til 1736 at oprette en dansk Skole i Slangerup, hvor han siden 1732 var Præst. Hans Forslag derom vandt Kongens fuldkomne Bifald (Rørdam, Hist. Saml. og Studier II, 229—30).

Vej gennem det Uføre, som Kongen og hans Mænd nu vilde tage under Kultur; men Vejen var trang. — Da C. Engell i Ugeskrift for Skolen I, 295—6. 406—12, har leveret ret udførlige Uddrag af Stiftsøvrighedernes Forslag, maa vi dog her nøjes med Henviſning til dette Skrift.

Det blev Hojers Opgave at give det indkomne Materiale den første Bearbejdelse, og naar man kjender de mangfoldige andre Embedshverv, der paalaa denne Mand, er det næsten ufatteligt, at han allerede 5. Sept. 1736 kunde forelægge sine Medkommitterede, hvad han kalder »Kort Udkast af Ingredientserne, som findes i de fra de danske Stifter indkomne Relationer om Skolernes Indrettelse i Danmark, og hvad deraf i en allerunderdanigst Forestilling til Hs. kgl. Maj. kunde beholdes« — i Virkeligheden et ret fyldigt Uddrag af Indberetningerne, ordnede med den Klarhed og Dygtighed, som var Hojers Særkende, idet han har lagt Hovedpunkterne til Rette for Kommissionen, hvis Resolutioner findes anførte i Randen¹⁾. Indberetningerne fra Norge, som endnu ikke alle var indkomne, blev siden bearbejdede af Hojer paa samme Maade²⁾.

Efter at dette vigtige Grundlag fra Forhandlingerne var tilvejebragt, tog Kommissionen fat paa Drøftelsen, under hvilken det jevnlig viste sig nødvendigt at indhente ny Oplysninger fra Stiftsøvrighederne, og disse fra Provsterne. Trods saadanne Standsninger skred Sagen dog saaledes fremad, at Kommissionen under 28. Dec. s. A. kunde til Gehejmerraad J. L. Holstein afgive udførlig Beretning om de Resultater, hvortil man var kommen, og gøre Forslag til en Ordning af Almueskolevæsenet i Danmark. Heri foresloges, at Degnene overalt skulde holde Skole eller lønne en Substitut. Degneboliger skulde opføres overalt, hvor de manglede. Studenter skulde under lige Forhold foretrækkes til Degne, af vidtløftige Sogne skulde der desuden

¹⁾ Rigsarkivet, Kirkeinspektions-Kollegiets Sager, Nr. 35.

²⁾ Se ndf. S. 263.

beskikkes Skoleholdere, som ikke maatte være under 22 Aar, og Skolehuse skulde bygges til dem. De skulde lære Børnene at læse tydelig, selv forstaa Katekismus og Salighedens Orden rettelig, regne og skrive Dansk ortografisk, have et godt Testimonium vitæ, samt villig, naar Præsten fordrede det, gaa omkring til fraliggende Steder og undervise i Husene. — Kommissionen antog, at der vilde kræves 548 ny Skoler, hvilket dog senere viste sig som et ganske utilstrækkeligt Antal. Udgifterne skulde i Hovedsagen dækkes ved Paalæg paa Hartkornet samt paa Mølleskyld og Kroprivilegier.

Inden for Kommissionen var der dog paa visse Punkter Uoverensstemmelse mellem Medlemmerne. Hojer var meget mod den Bestemmelse, at Studenter skulde foretrækkes. »Er de liderlige«, sagde han, »forføre de Børnene til det samme, er de duelige, benytter Præsten dem, med Tilsidesættelse af Skolen, til at prædike. Desuden kan sjældent en Student vel regne og skrive. I Kongens tyske Provinser (Oldenborg undtagen, som jeg ikke saa nøje kender) haves sjældent en Student Degn, end sjældnere en Student Skoleholder, og dog tror jeg, at Ungdommen lærer der paa Landet mere, end nogensteds i Danmark nu sker, eller i de første 10 Aar kan ventes. Derimod er en ustuderet Skoleholder før at fornøje og tager med mindre Løn til Takke, lader sig og af Præsten og andre bedre vise tilrette end en Student, og kan endelig lettere opsiges end en Academicus, der ej modtager slige Pladser uden i den Tanke, ej derfra at dimitteres, i hvorledes han sig og forholder«. Derimod udtaler Schrøder sig bestemt, »ikke fordi Sagen jo kunde være rigtig nok, men fordi det bliver certissime misbrugt. Det er jo ikke uvitterligt, hvad Inventioner endogsaa Bisperne, især udi Jylland, har brngt for at eludere Lovens Bydende og for at faa deres Kuske og Karle til Degne. Patroner især ville benytte sig af dette, som de længe har tragtet efter, til at faa deres Ladefogder og Tjenere til Degne. Jeg er sikker paa, at Studenter vil med Tiden blive fast

ødelagte, og det er dog Synd. Det er dog godt, at saa mange fattige Studenter, som ej kan komme fort, kan have Tilflugt til Degnekald, ofte usle nok; thi ellers er der intet tilovers for dem uden Musketten. Der paahviler desuden Degnene visse Prædikener, som Højtiders Aftensang, Store Bededag. (NB. se Slutningen af denne Artikel.)

Det var maaske af Hensyn til disse Uoverensstemmelser, at Kongen, efter at Betænkningen var ham forelagt, bestemte sig til at underkaste Sagen ny Drøftelse under Til kaldelse af nogle flere Medlemmer til Kommissionen. Disse valgtes alle udaf Missionskollegiet, i hvilket Schrøder og Hojer ogsaa var Medlemmer. Kommissionen blev nu forstærket med følgende Medlemmer: Oversekretær i Kanceliet, Gehejmerraad J. L. Holstein, og de theologiske Professorer H. Steenbuch og M. Wøldike. En udførlig Instrux udfærdiges 18. Jan. 1737 for denne udvidede Kommission, der paany skulde sætte sig i Forbindelse med alle Stiftamt-mænd og Biskopper, for at indhente de endnu manglende Efterretninger baade om de Skoler, der hist og her forefandtes, og om hvorledes Midlerne til ny Skolers Oprettelse kunde tilvejebringes¹⁾. Hvor varmt Kongen følte for Sagen, ses af følgende Ytring i et Brev af 30. Jan. 1737 til Holstein: »Der liebe Gott gebe seinen Segen zu der Commis-sion wegen der dänischen Schulen«²⁾.

Det første, den udvidede (»store«) Kommission derefter foretog sig, var 2. Febr. 1737 at skrive til samtlige Stifts-øvrigheder i Danmark for at meddele dem Indholdet af det ny Kommissorium og forlange deres Udtalelser. Allerede faa Dage efter (7. Febr.) svarede Sjællands Stiftamtmand (N. v. Gersdorff) og Biskop (C. Worm), at de havde tilskrevet alle Provster, Herreds- og Birkefogeder i de Herreder, hvor Skoler behøves, ufortøvet at træde sammen med Præsterne, Kirkens Patroner, de største Lodsejere samt 4 à 6 af de

¹⁾ Hele Instructionen findes meddelt i mine Hist. Saml. og Studier IV, 487—90.

²⁾ Hist. Saml. og Studier II, 260.

forstandigste Mænd i hvert Sogn, samt, efter at Alting vel er overlagt, da uden Ophold at tilmelde os Udfaldet«, hvorefter Stiftsøvrigheden vilde indberette, hvor mange Skoler der behøvedes, og hvor mange til Skolehold dygtige Personer der fandtes i hvert Herred.

En af Kommissionens Skrivelser skal her meddeles. Det er den, som var stilet til Stiftamtmand og Biskop i Ribe Stift. Under Texten meddeles de faa Varianter eller Tillæg, der fandtes i Skrivelserne til andre Stifter.

Højædle og velbaarne

Hr. Geheime Raad og Stiftsbefalingsmand
samt velædle og højærværdig Hr. Biskop.

Det har allernaadigst behaget Hans kongl. Maj^t ved et den 18 Januarij ergangne allernaadigst Commissorium at befale os underskrevne i en ordentlig Commission at træde sammen og at overveje, hvorleedes danske Skoler over alt paa Landet i Danmark og Norge paa de Stæder, hvor ingen allereede findes, efter Hans kongl. Maj^{ts} os bekiendtgiorte allerpriisværdigste Intention, best kunde indrettes, og siden at forestille alt til Hans kongl. Maj^{ts} videre allernaadigste Resolution, samt til saadan Ende med alle vedkommende at correspondere og at requirere af alle kongelige saavel Collegier som Betientere, geistlige og verdslige, de hertil fornødne Efterrætninger, som os dermed uveygerlig hafde at assistere. I allerunderdanigst Følge af saadan os tilkommen allernaadigste Befaling, og i den visse Forsikring, at Eders Excellence og Højærværdighed gøre sig med os en Glæde deraf, paa alle optenkelige Maader at befordre et saa vigtigt og til Guds Ære saavelsom Landets almindelige Beste sigtende Verk, have vi, efter at have igiennemseet alle fra samtlige Stifts Amtmænd og Bisper i Danmark efter kongl. allernaadigste Befaling derom til det kongelig danske Cancellie indsendte allerunderdanigste Erklæringer og Beretninger, funden os anleediget at udbede os Deres Excellences og Højærværdigheds Assistance og Oplysning i følgende

Poster, førend vi understaar os videre derom til Hans kongl. Maj^t allerunderdanigst at referere.

1) Som Hans kongl. Maj^{ts} allernaadigste Intention gaar derhen, efter de fleeste Stifts Amtmænds og Bispers allerunderdanigste Forslag, at Degnene over alt i Danmark og Norge efterdags skal holde Skole, som det allerede paa nogle Stæder skeer, og derved altsaa i det mindste en Skole og Skoleholder i hvert Sogn spares¹⁾, saa maa vi i Følge af Hans kongl. Maj^{ts} os bekjendt gjorde allernaadigste Intention tjenstligst ombede Deres Excellence og Høyærværdighed at lade ved Herretz Provsterne hver i sit Herret med Herretz eller Birke Fogden samt Præsterne Kirkens Patron, de største Lods Eyere og 4re à 6 af de forstandigste Mænd i hvert Sogn u-fortøvet nøye examinere, hvor mange Skoler der foruden de allerede værende og de efter Hans kongl. Maj^{ts} allernaadigste Intention Degnene efterdags tilkommende Skoler i Herredet behøves, i hvad Bye og endelig paa hvad Pladtz i Byen saa danne fornødne ny Skole Huuse beqvemmeligst kand bygges, hvor det er giørligt nær ved Kirken, paa Kirkens eller Byens almindelige Grund eller et andet beqvemt Stæd, som Proprietarien kunde dertil overlade og derimod tage Refusion i Byens almindelige Jord andensteds, samt om der i saadane Byer kunde maa skee findes et Gade Huus, som beqvemmeligen og med mindre Bekostning til Skolehold kunde kiøbes og indrættes, end om det af nye maatte opbygges, og efter saadanne fra Provsterne indkommene Berættninger at give os deres gode og grundige Betenkning, hvormange Skoler de i det dem allernaadigst anbetroede Stift endnu eragte nødige, og paa hvad Stæder samme best og med saadan Nytte kunde bygges, at alle Børn paa Landet til en eller anden

¹⁾ I Brevet til Stiftamtmanden og Bisen i Sjælland tilføjes her: •Følgeligen ey alleene en stor Deel, om ikke de fleeste, af de udi Eders Excellences og Høyærværdigheds allerunderdanigste Relation opførte Skoler ey behøves, men og mange af de endnu fornødne nu maa bygges paa andre end de da foreslagne Stæder•.

Skole kunde henlægges, saavit det ikke formedelst Stædernes Situation bliver ganske umueligt, hvilken Berætning vi maa tjenstligst ombede Deres Excellence og Høyærværdighed at lade fra alle Stiftet underliggende Provstier og Øer¹⁾ indhænte og os behageligst at meddeele, samt om de Eigner og Stæder, hvor ingen ordentlig Skole kand anlægges, at forhjælpe os til oplyselig Efterrætning, hvor mange Familier af Bønder, Huusmænd og Inderster, saa og hvor mange Børn omtrænt i saadan Egn befindes, hvoraf de lever og af hvad Vilkor de ere.

2) Men som een af de største Vanskeligheder i dette vigtige Verk bestaar i at udfinde de til Skolernes Bygning og Skolemesternes Underholdning fornødne Omkostninger, og det ey er saa let at udfinde saadanne Forslag, som over alt kunde være lige giørlige, saa have vi af de fra Stifterne indkomne Berætninger udtaget de for Almuen mindst byrdefulde og meest practicable, som bestaar i følgende:

Til Skole-Huusene saa og de ved gamle Degne Boliger fornødne ny Fag at bygge levere Bønderne ey videre end Halm, Leer, Vender, Kiørsel og Arbeyde, saa og dermed holde Skole Huuset og Havens Indhægning bestandig ved lige, men Materialierne af Eege Stolper, Fyrre Tømmer, Bredder til Loft, Hylder, Dørre, Baase samt Borde og Benke, Jern til Søm, Hengsler, Laase, Nøgler, Ildtang, Kalk og Steen til Skorsteen, Glas til Vinduer, een Jern Billegger i Skolestuen, saa og Handværks Løn til Tømmer- og Muurmestere, Snedkere, Smedde, Glarmestere, Tækkere, endelig Skolens Inventarium, kunde altsammen anslaaes i en Summa og derefter reparteres paa alt i Sognet liggende Hartkorn, intet i nogen Maade undtagen, saaledes at naar een Tønde Hartkorn af Hoved Gaards Taxt, item af Præstegaarde eller Bønder Gods, som her i formeenes at kunde svare lige

¹⁾ I Brevet «Ad Selandos» tilføjes her: «Færøe undtagen, især fra Bornholm, naar derfra tilstrækkelig Underretning kand indkomme, men fra de andre Provstier med forderligste». I Brevet «Ad Florenses» tilføjes her: «især Als og Arrøe».

meget, betaler een Skilling, Konge og Kirketienden da kunde give à Tønde 4 sk. d.
 Mølle Skyld 3 sk. d.
 og endelig af Kroerne maatte fire Slettedaler aarlig Afgift lignes med een Tønde Hartkorn, og deraf betales af Kroers Herskab, som Kroeholds Pengene oppebær, 4 sk. d. og af Kroemanden selv 1 sk. d., hvorved dog maatte agtes, at Herskabet self svarer for sine Bønders Hartkorn, og Bonden med denne Udgift ey bebyrdes.

Er en Skoles District i flere end eet Sogn, kunde denne Bekostning reparteres proportionaliter paa begge Sogner, som før meldt er.

Saadan Repartition maatte Amtmændene og Provsterne tilsendes, som lade den i hvert Sogn for alle vedkommende Kirke Patroner, Proprietarier, Præster, Self Eyere, Møllere, Kroemænd eller andre ved Kirke-Stævne oplæse; om de da ikke til den foresatte Tid betaler, hvad dem efter Repartitionen tilkommer, kunde hver Steds Amts-Forvalter det ved sædvanlig Execution inddrive og efter Anviisning igien, dog uden ringeste Afkortning eller Skriver Penge, udbetale; hvor andre ere Kirke Eyere, kunde Kirkens Patron med de fornemste Lods Eyere, inden en vis dem foreskrevne Tid, foreene sig om Bygningen. Skeer det ey, kunde Bygningen ved de Fattiges Inspecteurer, Provsten, Herrets- eller Birkefogden og Sognets Præst strax besørges.

Hvor Jorde Gods nogen pro officio er tillagt, kunde saadan en Beneficiatus vel deraf svare lige med andre Proprietarier eller Herskab, men paa det denne Udgift ey skulle komme nu værende Beneficiato alleene til Byrde, kunde hand eller hans Arvinger nyde af den, som ham in Beneficio succederer, treifjerde Parter af denne Udgifts Summ, Eftermanden siden af sin Successore toe fierde Parter, og denne af sin Efterfølgere en fierde Part, hvorved da denne Refusion kunde cessere, og kunde Stift Amtmændene og Biskopperne hver i sit Stift attestere for en hver Beneficiato, hvormeget hand i en Summ til Skole Bygninger har maat

udgive, til Beviis i Fremtiden. Det ansees og endnu for ganske giørligt samt til Hans kongl. Maj^{ts} allernaadigste Intentions hastigste Befordring best, at alle Skole Bygninger med Tilbehør til 1. Septembr. 1737 sættes i Stand, og Skolehold alt saa begyndes til Michels Dag nestkommende. Til Skolemesternes Underholdning eragtes for best og Landet til minste Besværing, at hand nyder sin aarlige Løn, Halvparten i Penge, nemlig tolv Rixdaler aarlig, og Halvparten i Korn, nemlig fem Tønder Rug og syv Tønder Byg. Heraf svarer Bønderne ey videre end Kornet, som Stift Amtmanden og Biskopen heele Stiftet igiennem i een Summ maatte be-reigne, og siden over alt Bønder Gods heele Stiftet igiennem repareres, og ved Provsterne lade enhver Skoleholder anvise, af hvilke Byer eller Gaarde hand sit Korn skal annamme. Kornet kunde indsamles af hvert Sogns eller Byes Sogne-, Bonde- eller Grande-Foget, efter den af Provsten givne Repartition, strax efter Mortens Dag, og kunde enhver Proprietaire tilholde sin Bonde at yde sin Andeel af forsvarlig Korn til Mortens Dag, eller self at svare for Bonden og det under Exsecution af hvert Steds Amts-Forvalter, saa snart Provsten det paa Skoleholdernes Vegne forlanger.

Paa de Stæder, hvor lidet Byg voxer, kunde Provsten og Præsten aarlig determinere, hvormeget Boghvede Skoleholderen i Stæden for 2 eller 3 Tønder Byg af Bønderne maatte annamme.

Skoleholderens Penge i Løn aarlig 12 Rigsdaler, saa og Degnens aarlig Tillæg = 6 Rdrl. kunde ligeleedes heele Stiftet igiennem, eller dog separerede Lande igiennem, be-regnes i en Sum og siden repareres paa Proprietariers u-fri Hartkorn og Skov-Skyld, Kirke- og Konge-Tienders Hartkorn, Præstegaarders Hartkorn, Mølle Skyld og Kroerne, af hvis aarlige Afgift enten til Kongen eller Herskabet fire Slettedaler kunde lige agtes med een Tønde Hartkorn. Og maatte ingen, i hvem de være kunde og hvad Privilegia de end kunde have, herfra være befriet, uden de Proprietarier

alleene, som virkelig self underholde een eller, efter Godses Proportion, fleere Skoler paa deres Gods.

Af de Tiender, som ikke paa visse Aar, men enten paa Livs eller Bestillings Tiid, ere bortfæstede, kunde Eyeren svare den eene halve Deel og den i Fæste havende den anden halve Deel af denne Udgift. Efter denne Repartition maatte hvert Steds Amts-Forvalter indcassere, end og, om fornøden giordes, under Exsecution, hvad en hver til Stiftets eller Landets Skole Cassa skal svare, hvilken burde indrættes Stiftet igiennem¹⁾, og deraf assigneres enhver Degn eller Skole-Holder sin Løn hvert halve Aar om Paaske eller Mikkels Dags Tider paa nærmeste Amtstue, hvor Amts Forvalteren skulle uden ringeste Skriverpenge eller Afkortning dem betale imod Assignment og Qvittering, men ingenlunde have Magt at foreskyde nogen Degn eller Skoleholder noget forud paa hans tilkommende Løn.

Paa det denne Skole Cassa ey skulde altfor høyt grave Almuen, saa kunde alle Hand-Verks Folk paa Landet efter deres Nærings og Handværks Beskaffenhed dertil svare to til fire Mark.

Hver Huusmand og Inderst, som ey er gandske uformuendes, 4, 8, 12 til 16 sk. i det høyeste, hver ugift Persohn paa Landet over femten Aar gammel, som ey er Ober- eller Under Officeer ved Land Militien eller self holder Dug og Disk, uden ringeste Forskiæl giver hvert halve Aar een Karl 3 sk. een Pige eller Dreng 2 sk. enten de tiener eller ikke, og hvorfra ingen i Sognet paa Herregaarde, Præstegaarde eller hos Almuen maatte befries, Almise Lemmer alleene undtagen.

Alle dise Penge af Handværks Folk, Huusmænd, Inderster og u-givte kunde efter et af Sognepræsten forfattet og af Provsten samt Herrets- eller Birkefogden paategnet aarlig Mandtal af Sognets Medhielpere og Bonde- eller

¹⁾ I Brevet «Ad Sælandos» tilføjes her: «i Siælland for sig, og paa Bornholm atter for sig selv».

Grande-Fogder hvert halve Aar indkræves hos de u-villige med Pantning. Pengene derfor maatte Præsten aarlig beregne ved Provstens Visitatz, og hvad deraf kunde overskyde, kunde anmeldes Stifts Amtmanden og Bispen, som det siden til Skolemesterens Løn maatte anvise.

Skulle Eders Excellence og Høyærværdighed finde dette Forslag eller nogen Post deraf i deres Stift saa vanskeligt, at det ey kunde med nogen Forhaabning og Fremgang følges, eller kunde der skee efter Landets Tilstand taaleligere Forslag, som de dog kunde forsikre at være lige saa tilstrækkelige, saa udbede vi os derom Deres gode Betænkning, saasnart som skee kand, ligesom vi og tjenstligst formode at blive paa samme Maade underrættede, om det i deres Stift bliver giørligt, at Skolerne enten alle eller de fleeste til Michels Dag nestkommende kunde være i Stand og Skoleholden der i begyndes.

Men som der til saa mange Skoler Riget igiennem udkræves et anseeligt Antal af gode og tilforladelige Skolemestere, saa maa vi endnu tjenstligst begiere, at Eders Excellence og Høyærværdighed vilde lade sig give af en hver Provst en Designation over de i hans Provstie værende til Skolehold dueilige Persohner og os derefter at communicere, hvor mange de eragte at kunde i Stiftet findes, der ere i Christendommens Kundskab samt Regnen og Skriven saavel øved, saa og have saa gode Testimonia vitæ, at de kunde ventes at blive retskafne Skoleholdere, ligesom det skal og bør være os kiært, om Eders Excellence og Høyærværdighed maatte finde for got, om andre endnu ey indberættede Poster noget at erindre, som til Skolevæsenets Opkomst og Hans kongl. Maj^{ts} allernaadigste Intentions des fuldkommenere Fuldbyrkelse kunde tienne.

Vi forhaabe imidlertid og bede tjenstligst, at vi med disse, i Følge af Hans Maj^{ts} os givne allernaadigste Commissorio, requirerede Efterrættninger, saasnart som det nogenleedes skee kand, og et saa vigtigt og tillige pressant Verk udkræver, maa blive understøttede, og alt saa Guds

Ære og Kongens allernaadigste Intention og Attraae uden Forhaling befordret, og forblive i det øvrige med ald Consideration

Eders Excellences og Høyærværdigheds
tjenstberedvilligste Tienere

Holstein. Schrøder.¹⁾ Hojer.
Bluhme. Wøldike.

Kiøbenhavn d. 2. Febr. 1737.

Til

Hans Excellence Hr. Geheime Raad og Stiftbefal^m Gabell
og Biskop Mag^r Matthias Anchersen over Riber Stift.

Efter at Stiftøvrighederne havde modtaget denne Skrivelse, maatte de sende Afskrifter deraf til Provsterne i ethvert af Stiftets Herreder for at erfare, hvilke Ønsker og Fornødenheder der var for hvert enkelt Sogns Vedkommende. Her skal som en Prøve paa de indkomne Besvarelser meddeles, hvad der svaredes fra Brusk Herred, der hørte til Rytterdistrikterne, og hvor altsaa en Del Skoler allerede fandtes, skjønt ikke endnu tilstrækkelige. I de Egne af Landet, hvor slige Skoler ikke fandtes, var Trangen til Skoler selvfølgelig langt større²⁾. Mærkeligt nok var dog Aalborg Stift, hvor ingen Rytterskoler fandtes, det af alle Landets Stifter, der var bedst forsynet med Skoler, vistnok som Følge af den Iver, som flere dygtige Bisper, og da navnlig Biskop Fr. Thestrup, havde udfoldet for Almuens Oplysning³⁾.

¹⁾ Plads til Steenbuchs Navn.

²⁾ Et kort Udtog af alle Beretninger fra hele Landet er meddelt af C. Engell (Ugeskrift for Skolen I, 275 ff. 293 ff.). Men det vilde i topografisk, statistisk og skolehistorisk Henseende have ikke ringe Interesse, om man kunde faa de udførlige Meddelelser fremdragne. Her synes at være en lønnende Opgave for de lokale historiske Foreninger, der i de senere Aar er stiftede rundt om i Landet.

³⁾ Se Ny kh. Saml., VI. 841 ff.

Ribe Stiftsøvrigheds Skrivelse til Stiftets Provster lyder, som følger:

Efter ovenstaaende, som er rigtig Gienpart af Originalen, haver Provsten med samtlige Herrets Præster saa omstændelige Forklaringer med forderligst os at tilstille lade for hver Sogn i Særdeelehed, at samme in natura til dend høie kongelige anordnede Commission kand oversendes. Bramminge og Riibe d. 23. Martij 1737.

C. C. v. Gabell. M. Anchersen.

Fra Brusk Herred afgav Provsten følgende Beretning:

Deris Excellence (osv.)

Sogne Mændene i Bramdrup forlanger at faae dem en Skole oprettet i deris Bye, saa som deres Børn helst om Vintren har temmelig langt til Skolen i et andet Sogn.

Wester Nebel Bye, som er Annex Sognet til Starup, behøver en Skole og har aldeles ingen Frugt eller Nøtte af det, de contribuere til Skoleholderen i et andet Sogn, og til Aagaard Skole kand Børnene, i sær de smaae, ikke komme, deels for Veiens Længde, deels fordj en Aae er i Veien, hvilcken offte voxer saa stoer, at ingen kand gaee over, ja ikke en Gang komme nær Broen. Sogne-Mændene tilbyder en beqvem Plads nær ved Kirken til Skolehuus, ja og at bygge et Huus, bestaaende af 6 Fag Bindings Verck, og dersom de kand befries fra dend Udgifft, som gives til Skole Holderne i Harte, da at underholde Skole Holderen.

Almind haver i dend oprettede kongl. Skole tilstreckeligt.

Eltang og Wilstrup Sogne ere med fornødene Skoler og forsynede.

Herslef: udj Annex Sognet Wiif haver Sognemændene paa egen Bekostning paa en Skoles Opbyggelse og Lærens Opholdelse vedtaget, om det endelig skulde behøves, at oprette sig selv en Skole.

Dette mig saaledes tilstilled af vedkommende Herreds
Præster

testeres af

Deris Excellences (osv.)

underdanige Tiener

L. C. Leeh.

Colding, d. 18te Junij 1737.

Efterhaanden indkom der ny Indberetninger fra Stifts-
øvrighederne. Norge kom nu ogsaa med, saa Hojer 9. Okt.
1737 kunde meddele Kommissionen et »kort Udtog af de
Efterretninger og Forslag, som til danske Skolers Indretning
for de norske fire Stifter ere indkomne« (12 Blade i Folio).
De indkomne Beretninger gav Anledning til fortsat Brev-
vexling med de stedlige Autoriteter. Desuden var der ikke
faa for Skolesagen interesserede Personer, som tilstillede
Kommissionens Præsides, Geh.-Raad J. L. Holstein, deres Be-
tænkninger og Forslag. Blandt disse kan særlig fremhæves
Præsten Hans Lindegaard i Glenstrup, der tidligere
havde været Lærer ved Waisenhuset og endte som denne
Stiftelses Præst. Hans Forslag gik navnlig ud paa, hvor-
ledes man kunde skaffe »ret bekvemme Skolemestere«, da
Degnene langt fra altid var brugbare hertil. Derhos fore-
slog han, at der for hvert Stift skulde ansættes en Skole-
inspektør, »som idelig kunde rejse fra en Skole til en
anden, give Agt paa Skoleholderens Information, med For-
stand rette, hvad nødtigt var, og ej komme efter Tur, men
som han det fandt nødtigt«. Hertil, mente han, kunde man
bruge »skikkelige Studenter« (d. e. theologiske Kandidater),
som »efter nogle Aars befunden redelig Tjeneste til Præ-
dike-Embede kunde befordres«¹⁾.

Der var saaledes mere end Stof nok til fortsat For-
handling i Kommissionen, der da ogsaa skred fremad, om
end i en noget langsommere Tempo, end da den første
(»lille«) Kommission arbejdede. Sagen var vel den, at Hojer,

¹⁾ Khist. Sml. 4. R. III, 501.

paa hvis Skuldre saa godt som hele Arbejdet hvilede, var saa overvældet med mange andre, vigtige og omfattende Embedshverv¹⁾, at det i Grunden bliver en Gaade, hvorledes han kunde faa Tid til at ofre saa meget Arbejde paa Kommissionen, som han faktisk gjorde.

I Oktober 1738 var Hojer færdig med Udkastet til fire store Lovarbejder: I. Forordning om Skolerne paa Landet i Danmark, og hvad Degnene og Skoleholderne derfor maa nyde. II. Instruction for Degne og Skolemestere paa Landet i Danmark. III. Forordning om Skolerne paa Landet i Norge, og hvad Klokkerne og Skoleholderne derfor maa nyde. IV. Instruction, hvorefter enhver Degn, Klokker og Skolemester paa Landet i Norge sig i det ham betroede Skolehold indtil videre skal rette og forholde. Det stod nemlig klart for Hojer, hvad han ogsaa godtgjorde for sine medkommitterede, at Forholdene i Danmark og Norge var saa forskellige, at de ikke godt kunde slaaes sammen i én Lov. Udkastet til de nævnte Forordninger og Instructioner sattes nu i Circulation mellem Kommissionens Medlemmer, og tilstilledes ogsaa Sællands nye Biskop, M. Peter Hersleb, vel nærmest i hans Egenskab som Medlem af det i Efteraaret 1737 oprettede General-Kirkeinspektions-Kollegium, i hvilket Holstein, Schrøder, Hojer og Bluhme — altsaa de allerfleste af Skolekommissionens Medlemmer — ogsaa havde Sæde. Har det været Hojers Tanke, at Hersleb vilde indskrænke sig til nogle faa Redaktionsbemærkninger, saa tog han fejl, da Biskoppen meget mere, leverede en saa udførlig kritisk Revision af Udkastet, at den, om den godkendtes af Kommissionen, vilde gøre en delvis Omarbejdelse fornøden.

Sagen var nærmest den, at Hojer, der plejede at stille ubegrænsede Krav til sin egen Arbejdskraft, i Udkastet til Forordningerne havde stillet lignende Krav til Biskoppernes. Herimod tog Hersleb med Føje til Genmæle, skønt det

¹⁾ Disse findes oplyste i mine Hist. Saml. og Studier IV.

ellers var Synd at sige, at denne Mand skaanede sig selv i Henseende til Arbejde. Desuden satte hans grundige Indsigt i norske Forhold ham i Stand til at fremsætte forskellige Erindringer, der formentlig burde tages i Agt i den for Norge bestemte Forordning¹⁾.

Hvad Hojer nu end har tænkt angaaende Herslebs Indlæg, saa var det dog saa langt fra, at han misfornøjet stillede sig i Forsvarsposition overfor Biskoppens Anmærkninger, at han meget mere strax gik ind paa en stor Del af dem, som det fremgaar af følgende Skrivelse til Kommissionens Medlemmer:

Pro Memoria.

Herhos følger Projectet til Skoleforordningen tillige med Herr Biscop Herslebs Erindringer, hvoraf jeg har observeret de Poster, som uden viidere Overlæg kunde følges²⁾. Resten indstilles til de høye og gode Herrer Commissariers Betænkning og Gotfindende, som De behage at hostegne til viidere Observation.

A. Hojer.

Da Hersleb var en saa klog og indsigtfuld Mand, hvis Virksomhed har været lige betydningsfuld for den norske og den danske Kirke, fortjener hans Erklæring formentlig Plads her:

Uforgribelige og oprigtige Tancker ofver Projectet til danske Skolers Indrættelse paa Landet.

Art. 2. Stifft Amptmanden og Biscopopen skal strax nøje erkyndige sig, om de i Stifftet værende Degne ere beqvemme. Dette meenis at være Biscopens Sag; det viides icke, hvordan Stifts Amptmanden sig derom skal erkyndige. Stifft Amptm. og Bispn concurrerer i alle

¹⁾ Foruden hvad nedenanførte Erklæring indeholder, haves fra Herslebs Haand en Række »Dubia« til den Instrux for Degne, Klokkere og Skoleholdere i Norge, som Hojer havde gjort Udkast til.

²⁾ Disse Poster er mærkede * i Herslebs nedenfor anførte »Tanker«.

de Ting, hvor verslige Sager løbe ind med i geistlige Sager eller hos geistlige Personer; men geistlige Personers Embede og Beqvemhed til Embedet er Biscopens Sag at erkendige sig om og skionne paa: Geistlighedens Privilegier 1ste Articul er derudi Rættesnor.

Ibid.* for Menigheden forførisk, vel, si placet, forargelig.

Ibid. Strax uden Medynck af Bispen suspenderis, og siden ved loflig Omgang dømmes. Dette har altid saa været; dermed er Sagen icke i ringeste Maader faciliteret. Bispen har alt for stor Aarsage at betencke sig, inden hand paa sit Ansvar suspenderer nogen, og siden ved loflig Omgang skal dandse alle Rætter igiennem. Dend loflig Omgang udfordrer alt for stor Vanskelighed, Langsomhed og Bekostning. Saalænge en liderlig eller halstarrig Degn kan ved Procuratorer, ja ved andris hemmelige Hielp, blot for at bryde Bispen, føre Sag, og Bispen være ligesom Part, staae til Ansvar for sin Suspension og for alt, saa er her ingen Lættelse giort i Maaden, og altsaa blifver Tingen herefter, som den har været hidindtil; der skal først Tingsvidner føris, givne for verslige Rætter; Bispen constituerer en Actor, nemlig Degn mod Degn, Præst mod Præst. Reus tager en Procurator. Der staar den uerfarne Actor og lader sig drille eller forseer sig i en Formalitet, eller ved Procurators List forløber sig etc. 100 Inventioner spilles for at spilde Rætten, forhale Tiden, prolongere Sagen, multiplicere Trætten; hvorfra skal de Omkostninger tagis? Summa: saa længe slige Sager icke brevi manu maa afgioris, uden Procuratorer, hvor en geistlig Mand pro officio tiltalis, og naar Sagen er dømt for Provsteræt og Landemode, da enten, om Appel tilladis, dend Bisp, som pro officio har ladet tiltale, være uden Ansvar og Bekostning og uden for Sagen, eller og der altid maa være een vis dertil udvalt lovkyndig verslig Actor, som slige Sager effter Bispens, eller lad være Stift Amptm. og Bispens Anordning, skal antage, undersøge, udføre, uden deris An-

svar, som pro officio det maa anordne eller requirere, saa bliver dend Sag, som dend altid har vaaret, og maa regnis inter pia desideria. Men hvem tør raade til saadan Forandring for Misbrug Skyld? Hvem seer iche, hvad Vanskelighed det hafver? Hvor betencheligt det er? Hvorfra saadan bestandig Actor skal lønnis? og saa lønnis, at hand ej til Rættens Besvigelse skal lønne sig self?

Ibid. Bispen strax ser derhen, at Kaldet igien forsynis etc. Naar der skal loflig Omgang, Tingsvidner, Provste Ræt, Landemode, Appel, i det mindste til Fatalia ere ofverstandne, saa kand det ej skie saa strax, men vel 2 à 3 Aars og fleris Proces ved lovlig Omgang; naar en geistlig Actor har ført Sagen til Provste Ræt og Landemode, saa skal siden Bispen være Part, søge Beneficium om frie Procurator og dog self baade med Reputation og Omkostning staae til Ansvar, om Højeste Ræt finder noget paa Formaliteterne at sige eller finder for got, uden at være pligtig til at gifve Aarsage dertil, at unde Bispen en Rap, ja og, om Reus frikiendis, staae til Ansvar for de Indkomster, som i Suspensions Tiden er forundt den, der forretter Embedet. Kort sagt: er Bispen wittig, saa exponerer hand sig iche sligt, uden Sagen er alt for grof og klar, og endda kand hand hafue Fortræd, saaat i andre Sager, naar hand har giort sit for Gud med Advarsler, Formaninger, Tilrættesættelser, og alt det hand kand optænche som geistlig Mand, til Forargelse at afvende, saa er hand frie for Gud og kand være rolig, saa længe iche de Anstalter giøris, at naar hand har giort alt dette, og da Sagen med alle sine Omstændigheder andrager for Kongen, hand da siden maa aldelis være der uden for, og iche, som gemeenligen skier, Sagen retournere paa ham, at hand skal lade Sagen ved loflig Proces ved Lands Lof og Ræt udføre.

Ibid. Præsterne er alt for villige til at gifve Bisperne Degnenis Brøst tilkiende, ofte i Utide, offte af privat Affecter, som den fraværende Bisp iche kand see, og iche altid liide

derpaa, og om hand end vill. Hvad skal hand da giøre? Ja sende det til Provsten og lade Sagen af ham, dog uden Formalitet, examinere (thi skal den til Paalidelighed undersøges, saa skal moxen altid Vidne afhøres for verslig Ræt), og naar det er giort, da er det sandelig alt for betenichelig for en Bisp paa saadan endnu ubeviist Angifvelse at suspendere og lade begynde nogen Proces: In summa, en Øfrigheds mand er iche noch assisteret og assecureret til at følge sin endogsaa sagtmodigste Nidkiærhed, saa længe Sagen skal være hans egen, og hand i Processen exponeris alleting, ligesom det var hans Sag, hand Part i Sagen, og hand førte proces som en particulier; derfor maa saa-mange Ting blifve upaatalte.

Art. 3. in principio. Skulle det iche kunde til Nytte her indføres: Ingen maa nyde enten Patronens Kaldsbref eller Bispens Collatz til Degnekald, uden hand tilforne har været Skoleholder og beviist sig etc. Det vil giøre Nytte, at i Stæden for nu alle søge Recommendationer til Degnekald, saa vil der da blifve fleere gode Skoleholdere, naar det er Vejen til Degnekald; og efterdi de Degnekald til Kongens Kircher ere dertil destinerede, saa meener jeg, at det burde være ofveralt, nu da der blifver Skoler ofveralt.

Ibid. Jeg holder det altfor betenicheligt og raader indstændig derfra at autorizere dette, at ustuderede kand blifve Degne: iche fordi Sagen jo kunde være rigtig, men fordi det blifver certissime misbrugt; det er jo iche uvitterligt, hvad inventioner endogsaa Bisperne, sær i Jylland, har brugt for at eludere Lovens Bydende, og for at faae deris Kuske og Karle til Degne. Patronerne i sær ville benytte sig [af] dette, som de længe har tragtet efter, at faae deris Ladefogder og Tienere til Degner. Jeg forsichrer paa, at Studentere blifve med Tiden fast udelugte, og det er dog Synd; det er dog got, at saa mange fattige Studentere, som ej kand komme fort, kand hafve Tilflugt til Degnekald, ofte usle noch, thi ellers er intet tilofvers for dem uden Musqvetten. Der ligger dog visse Prædickener paa Deg-

nene, som Høytiders Afftensang, Store Bededagen. Dersom dette Haab giøris Studentere uvist, eller der blifver mojen¹⁾ at defraudere dem dend Ræt, saa faaes faae gode Studentere til Skoleholdere. Jeg haaber, at dette saa ringe Studeringers præmium icke blifver dem betaget. Endskiønt dette Privilegium for ustuderede er meget vel og accurat i Projectet indskrencket, saa dog, Kiære Herrer! faaes der først Hull paa Lofven eller en Aabning i det Gierde, Lofven har giort, der findes noch Raad med Tiden for de Indskre[n]ckninger; der findes altid en Prætext, hvorfor den og den ustuderede, dend mand gierne vil hielpe, skal hedde bedre skicket end den og den Student, som søger det. Mand bør vel ej legge sig syg for Folches Snach, men dette vil dog vist noch siges: nu har de faaet det saa viit, at Skindder og Skomager, naar de ere Pietister, kand blifve Degne, skiønt de ere ustuderede; med Tiden blifver der vel og Præster uden Studeringer! I Norge kunde vel dend Exception giøris, thi der er og blifver det dog umueligt at faae ofveralt studerede Clochere, men i Danmarck beder jeg, at Lofven maa være Regel, og ingen Anledning gifves den at bryde; det kunde være baade²⁾ nock saa og got, at Studentere icke faae Degnekald, uden de hafve veret Skoleholdere, derved faaes altid Forraad til Skoleholdere, der kand de øfve sig; der lærer mand at kiende deris Beqvemhed, bedre end ved Examen; det forstaar sig self disforuden, at uduelige og liderlige Studentere ej bør være Degne, og det lærer mand at kiende ved deris Skoleholderie; da mand ellers blifver bedragen ved Attester; men imellem uduelige Studentere og ustuderede er et medium, nemlig skichelige og duelige Studentere, som ved Skolehold er prøfvede og øfvede.

Ibid. Men om nogen skikkelig Student 3 Aar har forrættet Skole Embedet helst i Norge etc. Hvorfor helst i Norge? Hvorfor icke ofveralt? Degnekaldene

¹⁾ = moyen. ²⁾ D. e. ogsaa.

i Norge ere iche saa beskaffede, at de skulle locke Studentere til Skoleholderier; for min Tid vare ickun 2 Studentere Klokkere paa Landet i Aggershuus Stift (i de andre Stifter formodentlig slet ingen), men jeg sikh dog een Snees persvaderede dertil ved Opmuntring til Præsterne og Almuen at gjøre dem noget got.

Ibid. frem for andre, addatur, si placet: ligesaa vel i Patronernis som i Vore egne Kald.

Ibid.* Dend frie Skyds er got, men iche meget nødig; de ser noch til, hvor de kommer frem; de faar dend dog iche til deris Familie og Boehafve, om de ere gifte.

Art. 9. Der er dog intet Sogn eller Kald¹⁾, hvor der jo er een eller fleere saa stercke Naboelav, helst omkring Kirchen i en $\frac{1}{4}$ [Mils] Veis Distance paa alle Sider, saa der kand holdis Skole for en stor Samling af Børn, i det mindst $\frac{1}{4}$ Aar, og intet Barn hafve ofver $\frac{1}{4}$ [Mil] til Skolen, saa der dog nødvendig maa være Skolehuus i hvert Sogn: disforuden der ere de Tider om Aaret, som i Norge kaldis Aandetider²⁾, da ingen Skole kand holdis; der er de Tider, da Mand og Huus ere til Sæters 3: til Fields fra St Hans Dag til Høsten, og neppe een eller 2 voxne Mennisker hiemme i Gaarden; i saadanne Tider saavelsom Juletiden bør dog Skoleholderne hafve et Huus, som er hans Hiem, at retirere sig til; end om hand er gifft, saa kand dog iche hans Kone og Børn vagere om med ham; derfor maa nødvendig, hvor der er Skoleholder foruden Klocher, ogsaa allevegne være Skole Huus foruden Klocherbolig, og det i sterkeste Bøyg, baade til at holde Skole udi den Tid af Aaret, at hand er i dend Bøyg i det mindste $\frac{1}{4}$ Aar, saa og at retirere sig hen til i dend Tid, da hand ingensteds kand holde Skole, og for hans Hustrue og Børn, om hand er gifft. NB. I Norge blifve faae Skoleholdere ugifte at faae, uden de faae Studentere.

Ibid.* Enten for det heele Aar eller for 6 Maa-

¹⁾ i Norge. ²⁾ D. e. Onnetider.

neder, addatur, si placet: eller i det mindste et Fierding-aar tillige aarligen.

Ibid. Paa de øfrige Stæder i Sognet, hvor Skoleholderen i Norge skal flytte med sin Skole, faar hand sandelig iche, ney sandelig iche, Huusværelse hos nogen Mand, iche engang for Penge, og dem har hand iche Raad til. Ingen vil hafve ham hos sig, uden hand faar Assistance af Fogden og Lensmanden, at de skal paalegge Bønderne at tage ham ind; og at det ej skal være dem til Byrde, da skal dermed alterneris, saa offte Skoleholderne kommer i dend Bøyg, dog ichun paa de for Børnene mest belejlige Stæder.

Art. 10. N. 3.* Skal den Articel stricte efterlevis, sær i Begyndelsen, da frygter jeg, at det vil standse Vercket og iche faaes Skolemestere, sær i Norge; jeg meener dend ½ kunde limiteris, saa den saa plat iche excluderte, men enten saaledis: de skal legge sig efter at skrifve og regne vel, eller og der skal søgis, om det er mueligt, at finde saadanne, som skrifve og regne vel, eller og at med Tiden skal sees derhen; dog om end dend ½ blifver staaendis, lærer vel Nøden at dispensere derudi. Gifve Gud, Sælands Bønder børn kunde lære Christendom; Resten kand safnis.

Ibid.* Som Bisperne iche offver disse 4 Poster enten self eller ved Provsten og Sognepræsten nøje har examineret; det kunde, si placet, udelukkes: eller ved Provsten og Præsten. I Danmark begiæris iche, det jeg troer, nogen Exception for at komme ind til Bispens Examen. I Norge er det noch, at Lofven har gifvet dend Tilladelse; thi det kunde gifve Patronerne, Proprietarierne etc. Anledning, naar de hafde Provsten paa deris Siide, at søge Prætexter og Undskyldninger, at de af dem kaldede Degne ej skulle komme til Bispens Examen.

Art. 13. I Norge er der all for [stor] Distance imellem Præsten og Amptmanden. Jeg seer iche mueligt, at subjectum der kand sisteris for Amptmanden, eller i hans Nærværelse skie Examen; der er ingen Ubillighed derudi, men jeg seer dog ei Mulighed; i Norge maa det noch

blifve imellem Provsten og Præsten, og leggis Ansvar for Bispen, om hand ved Visitatz finder uduelig Skoleholder, da hand casserer ham og mulcterer dem.

Art. 14.* Paa vor eget Gods i Danmark af Amptmanden og Provsten, addatur, si placet: dog, som mældt er, efter Præstens Forslag; thi det klages alleerede paa Ryttergodset, at Skoleholdere ere Præsten anviiste uden hans Viidende ved Provstens Intrigver, som har faaet Amptmandens Samtykke uden at viide, at Præsten var gaaet forbi.

Ibid.* Mon det er got, at Skoleholder har Antagelsis-bref; thi naar der er Bref, saa bør Afsættelse skie ved Dom. Amptmanden eller Patronen, som har antaget, finder sig stødt derved, naar nogen casseris uden deris Viidende og Kiendelse. Wi har alleerede Exempel paa Møen, at Provst Jæger¹⁾ har suspenderet, ja ved Provste-Ræt og Dom removeret en Skoleholder, og dend fraværende Amptmand meener, at saadant ej burde skie uden hans Vidende over en Skoleholder. Ved Rytter-Skolerne skier ingen skriffelig Antagelse (uden det nu er anderledis), blot Skoleholderne hos Amptmanden paategner et Exemplar af Skole-Instruxen og forpligter sig dend at efterleve.

Art. 16.* Herreds eller Bircke Fogderne og Sorenskrifverne etc. Var det iche got, om med et Ord blef meldet tillige om Jurisdictionen, under hvilchet foro en Skoleholder dereffter skulle henhøre, naar hand for Forseelser skulle tiltalis, paa det ej med Tiden skulle skie Disput derom, enten det skulle være Provste-Ræt eller Hiemting; det kand være liigemeget, naar det kun er afgjort.

Ibid.* Provsten, Herredsfogden, Sorenskrifveren i det mindste 2de Gange besøge Skolen. Skal det skie conjunctim eller hver for sig? Det sidste er noch best! Provsten 2 Gange, det blifver vanskeligt, hand visiterer kun engang om Aaret, og det hidindtil ichun Hellig-

¹⁾ Se Kh. Sml. 4. R. V, 213—98.

dage, da kand hand lit see, hvor det gaar til i Skolen; det er beder, at der visiteris i en Tour, Ugen igiennem; skal hand da anden Gang visitere Scholerne, saa maa hand hafve frie Skyds fra Schole til Schole, og dend faar hand iche i Danmarck, uden det nu betalís. I Norge Sorenskrifverne at visitere Skolerne: uforgribelig meener jeg, at det var beder Kongens Foged, hand kand med langt større Nytte og Efftertryk giøre det; Sorenskrifvere i Norge er ingen Øfrighed, har ingen Bunde noget at befale, er kun Dommer i det, som for ham indstefnis, har ellers iche med nogen Ting at befatte sig uden Skiffter; men Kongens Fogder er Øfrighed, kand foranstalte, befale, rætte Tiltale, reiser idelig om, men Sorenskrifverne aldrig uden til Tingene og til Skiffter og Aastæder.

Art. 17. Jeg har erfaret, at Præsterne her i Landet skal til deels være forsømmelige at besøge Skolerne; det skadde iche, om der blef sat en Mulct, sasfremt det befindis, at de iche hver Uge har været i Skolen og giort det, de burde. Der kommer noget derom i 19 Articul, at det skal gifvis Bispen til kiende, der seer Præsten straffet. Ja hvordan? Advare, til rætte sætte, formane, det kand Bispen giøre, men straffe iche, uden hand skal lade ham tiltale og dømme; Men det skulle være raadeligt ved en à parte Anordning, ligesom ved Politien, at gifve Bispen Magt uden Dom og Rættergang i Smaaeting at mulctere til en vis Sum effter Sagens Beskaffenhed uden Appel, og det, om mindelig Betaling iche skier, ved Fogden lade udpante. Der skal være et saadant Rescript gaaet til Biscopen i Bergen, men maatte skie ved General Anordning og extenderis viidere, dog NB. at slige Mulcter iche til noget andet Brug henleggis end til Encke Cassen, effter Lofven, Fundatzen og Geistlighedens Privilegier.

Art. 19. 20. General Kirche-Inspectionen har iche med Judicial Sager eller nu een, nu anden Persons Straf at giøre, uden det kom dem for Ørene, at alle vedkommende forsømte deris Pligt, eller at noget var andraget for Bispen,

og hand intet ville gjøre derved. Ellers kunde dette gifve Anledning til Confusion i dend Orden, der bør være. Det er bekient, hvormeget General K. Insp. graveris med uvedkommende Ting; men om det er aleene at forstaae om Bispen (da Connexionen gjør Meningene æqvivoc), saa er det ganske ræt, naar Sagen var af saadan Vigtighed.

Art. 22. Der er icke anført Kielder ved Skolernes Bygning i Danmarck, men det er mindet ved Skolerne i Norge. I Norge veed ingen, hvordan Rytter-Skolerne ere bygte, det kunde sigis korteligen; en stor Stue til Skolestue, afdeelt for Dreng og Piger, paa dend anden Side af Døren en Stue og Cammer for Skoleholderen, imellem ligger Forstue, Skorsteen og Kiøchen; Kielder under paa dend eene Side, ofvenpaa et Par Værelser, Stald, Tørrehus.

Art. 23. om Stiftt Amptmand og	} Herom giøres til sidst en General Remarque.
Biscop.	
27. ligesaa.	
33. ligesaa.	

Art. 23.* I Norge reparteris af Sorenskrifveren og Læg Rættismænd; addatur Fogderne, thi Fogden er i Norge et nødvendigt Subjectum til alt sligt, som den der har ald Authoritet ofver Bønderne, og naar hand er villig, kand til alt sligt ulige bedre gjøre Anstalt end baade Amptmand, Bisp og Sorenskrifver: Een Foged i Norge er en vigtig og, naar hand er god, en megen nyttig Person; Amptmændene kand der, hvor gode de ere, for Distancen og Kundskab om alting, ingen Vej komme uden Fogden.

Art. 24.* Jeg meener uforgribelig, at Bygningen gaar bedre uden Provsten og Præsten, de ere dog vist noch paa Raad med; det støder ichun de andre, at de skal hafve noget at sige dermed, det gjør Concurrence og Vercket hindris; Betienterne taaler det neppe, at Præsterne ville hafve noget at sige; Præsterne ville maaskie hafve for meget at sige; Betienterne besørge Bygningen, og naar Syn tagis, da Provsten og Præsten være med, og deris Attest leggis hos, at Bygningen er forsvarlig giort. Jeg meener, at naar

først er afgjort, hvor Skolerne skal staae (hvilchet Stift-Amptmanden og Biscopen, som fraværende, der ej kand see Byernis Situation, iche kand decidere, og af Beretningen aldrig kand tilfulde blifve klog paa; thi hver Præst vil hafve det effter sit Sind og Skolerne i Byen hos sig¹⁾); men i hvert Ampt Amptmanden, eller nogen paa hans Vegne, Provsten og Præsten det afgjøre), da siden Amptmanden foranstalte og anordne strax ved alle Amptbetientere, at Bygningen ufortøfvet sættis istand, saa vel paa Kongens som Proprietariernis Gods, og dertil præfixeris en vis terminus under Mulct (i Aar kand det iche skie, det er for silde), altsaa inden St Hans Dag tilkommende Aar alle Scholer være bygde, baade i Danmarck og Norge. Men Provster og Præster være derudenfor, thi det gifver Collision og Fortræd, det gaar bedre, Betjenterne gjør det villigere; ja endog Stift Amptmanden og Biscopen være ganske der uden for, uden blot at dem meldis, naar Skolerne ere moxen færdig, at de da kand gjøre deris Anstalt.

Art. 26.* Torf effter Amptmandens og Provstens Repartition; Provsten kand intet gjøre dertil, uden for sit Kald veed hand iche af Bønderne eller Hartkorn, det kommer ham óg iche ved; det moqverer Amptmanden; nej Amptmanden som Bundens Øfrighed gjør Repartition ved sine Betientere, og naar dend af ham er approberet og autorizeret, skal den siden være regul, og Betienterne holde derofter, at det lefveris i rette Tid.

Art. 32. Tassepenger paa de 3 Højtider hører Kirchen til og gjøris Regenskab for; det vil være stor Afgang for Kongens Kircher, i sær [for] Patroner og Beneficiarii, som ved dend Afgang gifver en alt for stor Skat til Skolerne. Færøe Skole har 2de Kircher, som Bisen i Sælland fører Regenskab for, og dend taber derved aarlig 8, 9 à 10 Rdl. Jeg taler iche om, at de mig pro officio tillagde Kircher taber

¹⁾ I Mnskr. tilføjes her: iche kand decidere. Disse Ord bør vel udgaa, da de alt ere anførte i det foregaaende.

derved 16 à 20 Rdl., som jeg altsaa maa skatte til Skoler paa Landet, foruden alt det som jeg skulle svare af Tien-der, hvorudi ald min Indkomst bestaar, og maaskie ville blifve mig for svart. Men andre fattige Beneficiarii, Rectores, Conrectores, kunde mindre taale den Afgang. Dend Tavle, som skulle ombæris ved Brudevielser, Børnedaab og Begravelser i Kircher paa Landet, vil slet intet indbringe, thi sligt skier mest om Søndagen, og da gaar Helsingørs tafle, og Bønder gifver aldrig uden i een Tafle, saa at derpaa kand intet Facit giøris til Skolebøger, men maatte der heller tagis noget dertil af Herredernis Fattiges Cassers Beholdninger; iche uden der skulle gaa 2 Tafler baade 3¹⁾ Helligdager, først Kirchens, saa Skolens, saaog Søndager, først Skolens, saa Helsingørs; men da taber altid dend sidste for meget paa Landet.

Art. 33. Sognepræsterne i Norge gifve af hver Hofvet Kirche 1 à 2 Rdl., af hver Annex 2 til 1 Rdl. Det maa først være forskrevet, thi 1 à 2 Rdl. og 2 à 1 Rdl. er et og det samme. 2) er det et stort Gravamen for Præsterne i Norge, som nu saa nylig i Proportion af Danmarck ere saa meget haart skattelagde, da der ere Præster, som svare 10 Rdl. aarlig, da her den højeste svarer 2, 3 til 4 Rdl. 3) hvorfor skal Præsterne i Norge meere svare til Skolen end de i Danmarck; de svarer 12 Rdl. in specie Præsteskat til Kongen, det er effter Repartition, nogle 18 à 20 Rdl., hvilchen Skat Danmarck iche veed af. De ere ulige haardere lagde til Academiet end de danske, effter dend Invention, at Academie-Skatten skulle lignis efter Cathedraticum og Studiiskatten, hvorved de norske Præster for deris Kirchers Mængde blifve ofvermaade graverede. 4) Præsterne faar sandelig deris Deel af Scholerne alligevel, sær i Norge, thi de fattige Børn maa de sandelig skyde det meste til, de fleeste gifve dog Skoleholderne og Degnen nogen Kost. 5) Regnis det da for intet, at foruden det,

¹⁾ Tilskrevet over Linjen.

de maa svare af deris Præstegaarde og af Mensal Godset, der og skal tagis i Norge af Præstegaardenis Grund Platz til Skolehuuset, half Tønde Sød af hans Jord, Græsgang i hans Marck og Sæter. Jeg forsickrer paa, at det er iche en ringe Ting i Norge og regnis som reede Penge; paa eendeel Stæder vil sandelig safnis, saa jeg mener, at Præsterne i Norge bør forskaanis for denne Skat, og Skolevæsenet ej giøris dem fortrydeligt og viderligt, da sandelig deris Ombue og Lyst skal giøre det bedste til god Fremgang. 6) Om noget skulle være, da maatte det heller skie med en godvillig Gafve, at Stift-Amptm. og Biscopen skulle indhente deris Svar, hvad de ville gifve aarlig godvillig til Skole Cassen, hvilchet, naar det engang var lofvet, skulle siden staae fast. Jeg troer, om jeg kiender de norske Præster ræt, i sær den Disposition, de staar udi, og Længsel effter Skoler, det ville bringe meere ind, helst naar det med opmuntrende Ord blef indført som een Tillid, Deris K. Majestet har til dem og deris Lyst at befodre saadan Verck; men da maatte det samme ogsaa staae om Danmark, endskiønt det her ville bringe saare lidet ind; men dend aabenbare Distinction imellem danske og norske Præster frygter jeg ville irritere Gemytterne og giøre dem Vercket hadeligt, hvilchet hverchen er tienlig ej heller de norskis Naturel fortiener. 7) naar det skulle endelig være en Skat, hvorfor da effter Kirchernis Tall og iche i Proportion af deris Indkomster? Det var just Ubilligheden i Academieskatten, som jeg effter 3de alfvorlige Remonstrationer først fih remederet og dog samme Maal opnaaet, thi der vare Præster, som skulle ellers betalt i maadelige Kald 15, 18 til 20 Rdl. Dersom der tænnis, at fordi en Præst har 4, 5, 6, 7 ja 8 Kircher, hand derfor har meere Indkomster, saa kiendis iche Norriges Beschaffenhed, contrair, det er just Præstens Byrde og Skade, at der er bygt Kircher i Afvraaer, Fielde, Søehafner for 12 à 14 Familier; Præsten maa reise, blifve 2 à 3 Dage fra sit Huus, liide meere ont, end troes kand, føre Provision med sig, og alt hans Offer

ved saadant Annex iche betaler de Reise Klæder hand slider; ex. gr. Hr. Abelsted var Præst i Walders til 7 Kircher og tillige Provst, søgte dog som en kongelig Naade og erholdt et maadelig Kald, Sørum, af 2 Kircher og avancerte derved meget vel. Denne Udgifft til Skolen, naar ved Annexer regnis til Orter i Stæden for Rixdaler, kunde komme Slidre Kald til 4 à 5 Rdl. og Torum Kald slipper med 2¹/₂ eller 3, Eenebach med 2 Rdl., da begge ere bedre end Slidre.

Ibidem. Disse Penge af Handvercksfolch, Huusmænd, Inderster og ugifte bør effter een af Præsten forfattet og af Amptmanden og Provsten paa tegnet Designation indfodris, Præsten beregner og aflegger Regenskab til Provsten, som det til Bispen sender. Deris Excellence og høytærede Herrer! Det kand iche være Dem uvitterligt, hvad Lamentation og Jammer der giøris af Præsterne for de Mandtaller, de 2 Gange om Aaret skal giøre ofver Consumption og Familie Skat, hvor mangel Fortræd og Urolighed de indvichles udi, hvor forhadet deris Embede blifver, hvor uanstændigt og hinderligt det er for deris Embede, at de, som skal være Evangelii Tienere, Fredens Sændebud, skal skrifve til Skat. Mand har haabet, at ved General-Kirche-Inspectionens Hielp den Byrde skulle blifve dem betaget, og her paa legges dem det, som er endnu vitløftigere; der er kun blot Mandtaller at skrifve, og det ofver faae Personer imod disse, og her er iche Mandtaler alleene og det ofver alle, som fast er i deris Sogn, men her er tillige at indcassere og føre Regenskab. De kiære Herrer giøre sig jo iche deelagtig i dend Synd, og lader iche saadant i deris Tid opkomme; og lader det iche sigis om sig, at ved dem ere Præster blefne til Fogder og Regenskabs Førere; lad slige verslige Ting og Pengesager blifve for dem, som Kongen har beskichet til verslige Betientere, Regenskabs Førere, Fogder og Ampts Forwaltere. Det blifver aldrig got i Guds Kirche, førend derhen seeis, at Lærere skal alleene være Lærere, alleene

hafve med Guds Ord, Siæle, Samvittigheder at gjøre, iche med Skattemandtaller og Regenskaber, Ansvar, Angifvelser; og Meenigheden ansee dem for Lærere, og iche for deris Fogder, Plagere og Angifvere. Mand haaber visselig, at dend disse Tiders dejlige Indseende i Christendommen og en Læreris Embede skal tiene dertil, at Præster skal befries fra uvedkommende Ting, ja hindris med Authoritet derfra, og straffis, om de iche entholder sig. Det kongelig tryckte Patent om Kirche Inspectionen befaler udtrychelig, at Geistligheden skal befries fra eendeel dennem paa-liggende verslige Forrætningers Byrde og Ansvar, og deris Møje lættes, at de kand gjøre deris Embede med Troskab, Flitighed etc., hvilchet i dend 11 Articul i den skriftlige Instruction¹⁾ igientagis, altsaa bør den i det mindste iche paaleggis nye fleere verslige Forrætninger. Jeg, baade som Biscop og som Membrum i dend generale Kirche Inspection, kand iche andet effter mit eenfoldige Begreb og min Samvittighed end underdanig og tienistvenlig, nu medens Sagen endnu kand remederis (thi naar det først er under Kongens Haand, da er det baade vanskeligere, for Hans Majestet fortrydeligere, for de gode Herrer self ubehageligere, for mig meget betenicheligere), at erindre og andrage, at saadant er Lære Embedet uanstændig, vil endnu meere forderfve Geistligheden og indvichle dem i Fortræden, vil drage stor Uorden effter sig og Had imod Embedet, vil gjøre dem Skade i deris usle Offer og sandelig dem afkortis, thi dem, de nu skulle anføre til 4, 6, 8, 12, 16 β i Mandtallet, har Præsterne nu forud ont for at faa 2 til 4 β i Offer af, end sige da det hindrer mig i mit Embede, [jeg] som gjør ald min Flid at afvenne, afholde, aflære Præsterne ej at befatte sig med det, som iche til kommer dem som Christi Tienere effter Christi og Apostlernis Exempel. Jeg wille intet sige, dersom Nøden det udkrefvede og gjorde det nødvendig, dersom

¹⁾ Den er nu trykt i Hist. Saml. og Studier IV, 222 ff.

iche alt det, som i denne og flere Projectets Article befalis, kand skie, ligesaa vel skie, ja bedrø skie ved dem, hvis Embede det er Penger at indkrefve og Regenskab at giøre, nemlig Amptsbetienterne, Regimentskrifvere, Forwaltere ved deris Fuldmægtige og Sognefogder kand ligesaa got og rigtig hafve Mandtal ofver hver een Siæl paa Landet; Pengene inddrifvis af dem, blifve hos Ampts Forwalterne, som har stillet Caution, de giøre Regenskab derfor, Amptmanden hver i sit Ampt besørge, at Skoleholderne faar deris Løn, og hver Præst assigneres noget lidet aarlig til Bøger, og for det, iche for andet, aflegge Regenskab til Amptmanden, som har Skole Cassen for sit Ampt i Direction og under Opsyn.

Art. 34. Samlingen skal strax begyndis. Men der vil dog vel sættis visse Terminer ofver det heele Land, for at forekomme Uorden og Fornærmelse, naar saadanne Penge skal regnis at være for faldne; nemlig enten Paaske og Michelsdag, da Tienistefolch faar deris Løn og bytter Tieniste, eller og St Hans Dag og Nytaar.

Art. 35. Hvad dem derudi fattis, tilleggis dem af Amptets Skole Casse.

Art. 36¹⁾. Formuende Folch, høye og lafve, etc. Skulle det iche være honnette Folch til Fornærmelse, saadanne, om hvilche dog ej kand præsumeris, at de ville eller kunde lade deris Børn gaae i dend Skole blant Bøndernis og fattige Børn, og hvilche det vel maa ofverladis self at foranstalte deris Børns Information paa deris egen Bekostning, effterdi disse Skoler ere kun for Bønderne, gemeene fattige og slige, for hvilche mand ellers frygter, at de aldrig lode deris Børn lære noget.

Ibid. Provsten lade det ved Pantning inddrifve. Amptsbetienterne, naar det til dem af Skolemesteren klagis; Præsten og Provsten være der uden for; Stift Amptmanden og Bispen kand umueligt indlade sig i slige Ting; alle slige Ting maa blifve og afgioris i Ampterne, i Nærværelsen.

¹⁾ Ovenpaa er skrevet med Blyant: Ibid.

Art. 37¹⁾. At Børn skal gaae saa længe i Skole, til de har lært at læse i Bog og veed nogenledis deris Christendom, er got, at de skal gaae i Skolen, til de af Præsten kiendis saa viit avancerede, at de kand hielpe sig noget self i deris Christendom hiemme i Huset at lære, og at læse, eller være tient med at gaae een à 2 Dage ugentlig i Skolen; men at de skal gaae i Skole saa længe, at Præsten dem til Confirmation kand antage, det lader sig iche giøre; thi det er Børn, som skal lære at arbejde, tiene for deris Føde, behøvis af deris Forældre og Mad Fædre, og deris Tilstand iche kand tillade, ja er dem iche tienligt at afvennis fra Arbejde i 8, 9, 10 Aar; saa længe maatte de gaae i Skole, naar de skal begynde fra 6te Aar og vedholde til Confirmationen, hvortil de ej bør antagis alt for unge, om de end har læst noch dertil. Jeg meener, at fra deres 6te og 7 Aar, efter deris Legems Constitution, bør de gaae stændig i Skole 3 à 4 Aar; siden komme i Skolen 1 à 2 Dage om Ugen for ej at glemme og for at øfvis i det, de har lært og giøre Reede for det, de læser og lærer hiemme. Men fra dend Tid, at de dimitteres fra dend daglige og stændige Skolegang, bør de catechiseris i Kirchen; vel tilforne møde og være tilstæde ved Catechisationen og høre derpaa, men iche spildis Tiden paa at examinere dem i Kirchen, thi det kand altid skie i Skolen, men dend korte Catechisations Tid i Kirchen skal anvendis paa dend øfrige og tilvoxne Ungdom, som iche længer gaar i Skole.

General Remarque!

Jeg kand wel see af dette Project, at her skal være en Skole Cassa for Stiftet, hvoraf Skoleholdernis Løn skal assigneris, at Repartitionen skal skie ofver Hartkorn, Tien-der, frit og ufrit Gods, Møller, Kroer etc., men jeg kand iche giøre mig nogen ræt Idee derofter. Men af noget der meldis Art. 23., at de til Skolernis Bygning behøvende

¹⁾ Rettet med Blyant til 36.

Omkostninger repareris saaledis, som wi, hvert Steds Stift-Amptmand og Biscop, allernaadigst anbefalendis vorder, Art. 27 at Schole-Holdernis Løn, saa vit hver Sogns Skole Casse ej kand tilstreckke, repareris af Stift Amptmand og Biscop etc. etc., Art. 33 circa finem: Ofverskuddet anvendis til Skolemesternis Løn efter Stift Amptmandens og Biscopens Ordre etc. Af disse og fleere Articler, hvor der mældis om en à parte Instrux til Stift Amptmanden og Biscopen, naar jeg dem confererer med een Skrivelse fra Deris Excellence og høytærede Herrer af 2. Febr. 1737 til Hr. Ceheime Raad Gerstorff og Biscop Worm, hvilchen jeg finder i Stifts Kisten, men veed iche, om den er besvaret, effterdi ingen Copiebog er mig leveret, synes jeg at kunde gjøre mig dend Idee af Sagen, at dend hele Indrætning skal komme an paa een Direction af Stift Amptmanden og Biscopen i det heele Stift, at Repartition over Hartkorn, Tiender, frit og ufrit Gods etc. skulle af dem giøris, hvad dette indbringer, af dem holdis Bog over, af dem eller ved dem foranstaltis Repartition over Rug og Byg, Boghvede, som Bønderne skal udgifve; dend øfrige Skoleholdernis Løn af dem assigneris paa hvert Sogns Skole Cassa, og gifvis Anviisninger hvert Halfaar til alle Skoleholdere i Stifted, holdis Bog over dette saa vitløftige og af lutter Smaa Skillinger bestaaende uendelige Regenskab og alle Sogners Ofverskudder etc. etc. og endelig det ganske Skolevæsens Regenskab og Rigtighed af dem besørgis.

Dette kand af Skole Commissionen være holdet practicabel, og paa Commissionens Forslag lættelig udvirches kongelig Approbation; men det vil blifve umulig at præstere, hindre det ganske ellers saa nødvendige Væsen, forvolde mangfoldige Umuligheder, og inden kort Tid geraade i en General Confusion; Skoleholderne iche faar deris Løn i rætte Tid, daglige Forandringer med Ligningerne, Jordegodsets Forandring, Disputer mellem Proprietarierne, Vanskelighed med Tienderne, at dend, som ejer dem, er i et Hjørne, dend, som forpagter dem, i et andet, langsom af-

giøris, ja ganske iche kand af Stifft Amptmand og Biscop decideris, som de der har med slige Ting plat iche at giøre, thi det er Cameral Sager, Renteskriveris, Ampt-Forwalteris og slige Betienteris Sager. Der ville da i hvert Stifft være et à parte Cantoor af Bogholder, Stifftsskrifver og Copiister til at holde Bog, revidere Regenskab og føre dend vitløfftige Correspondence om alle de smaa Ting, der daglig vil indløbe.

Jeg haaber visselig, at Deris Excellence og høytærede Herrer enten aldrig har hafft disse Tancher eller igien frafaldet dem, saaat denne min Omsorg og Frygt er forgiøvis; iche dismindre, effter dend Idée jeg har af forbemelte Skrivelse af 2. Febr. 1737¹⁾, giort mig om Sagen, holder jeg det for min underdanige og tienistskyldige Pligt at erindre om det, som jeg meener at blifve dette saa nyttige Verck til Hinder og at kunde spilde noget af dend store Møje og christelige Omsorg, som Deris Excellence og høytærede Herrer har giort sig for dette gudelige Werck.

Jeg will iche raisonere om, hvad i andre Stiffter kand være mueligt, thi det er iche min Sag, men jeg dog meener, at alt dette er uden for Stiffts Amptmand og Biscops Embede, uden at à parte Betientere skulle holdis dem dertill, hvilchet Skolevæsenet iche kand taale; men i Sælands Stifft veed jeg, at det vill blifve aldelis ugiørlig paa dend Maade, jeg forestiller mig det.

Jeg vil heller iche raisonere om, hvorviit Stifft Amptmanden dette kand præstere, og hvorviidt hand som Stifft Amptmand kand hafve Landets Væsen, Hartkorn, Betientere, Repartitioner at besørge, og Amptmændene med Amtsbetientere at befale; men jeg veed, at Biscopen har med alt sligt og alle dislige Personer intet at giøre, og derfor alle disse Ting, som ere aldelis verslige, Ligninger, Bygninger, Ordres og Anstalter flich da vel at komme an paa Stifft-Amptmanden alleene, saa de øfrige Ting, hvad som gaar Geistligheden an, fornemmelig af Bispen maa besørgis, og

¹⁾ Det er den ovf. S. 254—61 meddelte Skrivelse.

hvad der er at skrive, extrahere, copiere, af ham og hans famulo skie.

Det er at beklage, af alle bekiendt, at Bisperne ere beladte med alt formange verslige Ting, Regenskaber, Pengesager, saa de derofter iche kand gjøre det fornemste, som dem paaligger; meget meere er det alt for aabenbare, at blot de Ting, som alleerede paaligger Siælends Bisp, gjør det, at hand aldrig kand være ræt Bisp eller gjøre det essentielle af hans Embede, ja formedelst de utallige Smaating, som daglig indløber og dog nødvendig skal afgioris, besvaris og resolveris paa, seer jeg iche, naar de virkelige fastsatte Regenskaber for Skoler, Kircher, Hospitaler og Stiftelser skal foretagis, end sige giøris noget som Bisp i de Ting, som egentlig kommer geistlig Embede ved.

Dette har Hans kongelige Majestet begrebet og rættiiselig dømt, at Bisperne iche kunde gjøre det, de burde; og derfor udi sin allernaadigste Instruction til General Kirche Inspectionen befalet, at i Særdelighed skal de være betencht paa at lætte Biscopernis store Besværing med saa mangfoldige dem paaliggende Regenskabs Sager, og det altsaa iche kand være Hans Majestets Meening, at de endnu med fleere, med vitløffigere og værre Ting skal bebyrdes.

De Regenskaber, Bisperne hidindtil har været belæsset med, ere saadanne, hvor de med Stift Amptmanden ere Ober-Directeurer til at revidere og approbere andris Regenskaber, som Magistraters, Forstanderis, Rectorers, Kirche-Skrifveres, Inspecteurs Regenskaber, og endogsaa derudi ville Hans Majestet viide dem lættet udi; men endnu har de aldrig, det jeg veed, været anmodede om selv at være Regenskabs Førere og Bogholdere ofver de allermindste Indtegter af Hartkorn, selv at reparere og gjøre Ligning effter Hartkorn, frit og ufrit Gods, Tiender, Møller, eller hafve Tilsyn med og foranstalte, at sligt skier, gifve Anviisninger til et Par 100 Skoleholdere deris Løn 2 Gange om Aaret; afskrive ved Dag og Datum ald slig Forandring

i det heele Stifft og derofter holde Bog. Dette vil være een Renteskrifveris, een à parte Betienteris, som forud Stifftskrifver var i alle Stifter, eller saadan Betientis Sag, og ville gifve ham i saadant Stifft, som Sælland er, noch at bestille ved de idelige Forandringer, Afgang af dem, som skal betale, Omvexlinger af Forpagtere etc.

Kongens Skoler paa Ryttergodset blefve indrettede, uden at Stiffts Amptmand og Biscop dermed blefve eller endnu ere bemøjede; Regimentskrifverne indtager Kirchens Indkomster af Tienderne hos Bønder; en à parte Betiente, Assessor Helt, besørger Anviisninger til Skoleholderne, Amptmanden og Provsten reviderer Regenskaberne, og det gaar vel og ordentlig til, fordi det i hver Ampt læt kand ofverkommis; men skal her Stifft Amptmanden og Biscopen hafve til deris andre utallige Forrætninger Directionen ofver det heele Stiffts Skoler, da Betienterne ere icke deris subalterne, Landets Oeconomie er dem icke bekjendt, saa vil det see ilde ud for Skoleholderne, hvor de i rætte Tid vil faae deris Løn og Anviisninger, og hvordan det om en half Snees Aar vill see ud med Regenskaberne, som de ofver dette Væsen skal holde, og da heede om dem, at de ere urigtige Folch, ligesom de hafde intet andet at tage Vare paa.

Det heele Werck kand skie alligevel og skie ordentlig, uden nær saa stor Vitløffighed og blifve i hver Ampt ligesom ved Kongens Skoler. Effterdi det er altsammen Landets Væsen, saa kand hver Amptmand ved sine Underbetiente gjøre Repartition saa vel den første til Skolernis Bygning som og dend staaende til Amptets Skole Cassa, hvilchen Repartition af Amptmanden skal approberis; Skole Cassen blifver hos Ampts Forwalteren og altsaa indenfor Amptet; fra Amptstuen gifvis Skoleholderen Anviisning paa sin Løn baade i Penge og i Korn; thi alle Repartitioner paa Landet er egentlig og directe deris Sag, de har Matriculen, de kiender Hartkornet, de veed, hvem de tilhører, de inddriffer alle andre kongl. paabudne Contributioner, de

ere i Nærværelsen og alle Disputer kand strax afgjöris. Stiftt Amptmanden og Biscopen være aldelis der udenfor ligesom ved Rytterskolerne, saa blifver enhver i sin Function; Amtsbetienterne besørger Bygningen, inddrifer Contingentet, gjør Regenskab for Cassen; Præsten har Tilsyn inden for Skolen og foreslaar Skolemestre, Provsten examinerer og visiterer, Amptmanden antager og approberer Skoleholdere, lader sig gjøre Regenskab for Cassen, alting blifver inden for Amptets Circel, Bispen tilholder Provster og Præster at gjøre deris Pligt, prøver Skoleholdernes Duelighed og Flid ved Visitazer; og om Stiftt Amptmanden og Biscopen noget viidere skal hafve dermed at gjøre, da kunde det være dette, at alle Ampters Skole Regenskaber engang om Aaret, naar de vare af Amptmanden approberede, skull[e] indsendis, og samlis i Stiftts Kisten Gienparter deraf, for dend tilkommende Tid at hafve ald Oplysning og Rigtighed, og viides Skole Cassernis Tilstand og Beholdning i det heele Stiftt, og derfor synis, at alt det, som dette Project melder om Stiftt Amptmand og Biscop og dend kongl. Instruction, som dem skulle gifvis, maatte alt-sammen være at forstaae om Amptmændene i hver Ampt, consequenter ogsaa Stiftt Amptmanden i sit Ampt; thi hvad Bispen ved Skolen har i Agt at tage, det forstaar sig self, og det viser Lofven.

Paa dend Maade har de verslige i Amptet med det, som er versligt, og Geistligheden med det, som geistligt er, i Skolen at gjøre; og saaledis følgis tillige Hans kongl. Majestets Villie og Hensigt i dend generale Kirche Inspections Instruction i dend Punct.

Jeg will med Taalmodighed og Længsel vente paa, at dend generale Kirche Inspection vill udfinde noget mojen til at lätte min Byrde udi de alt for mange andre Ting, som hindrer mit Embede; da jeg begiærer iche Lættelse i et Qvintin eller Forskaansel i nogen Time, men at jeg kand arbejde i det, som ligger Magt paa og er mit Embedis essentielle. Men naar jeg seer, at jeg ved et Træl-

doms Arbejde skal hafve dend Krænckelse i mit Sind, at jeg slet intet kand bestille af det, jeg egentlig er kaldet til som Biscop og geistlig Mand og Tilsynsmand, naar jeg ved at arbejde uden Ophør fra Ugens Begyndelse til dens Ende ved 100 Smaating, Bagateller, skal see, at jeg slet intet har bestilt som Biscop, naar jeg icke engang kand see Mulighed at faae Tid til de vircheliggende Regenskaber for Kircher, Skoler og Hospitaler; naar mig endnu fleere og vidtløftigere Regenskaber foruden forige skal paabyrdis, naar jeg, effter at jeg ved slige Ting har udsæbet mig, skal endda staae beskiemmet for min Samvittighed, at jeg har intet gjort som geistlig Mand til Guds Kirches egentlig Nytte og Tieneste, ja icke engang kunde hafve Tid at tænche derpaa og bekymre mig derom, og endda i min Graf hafve det Nafn, at jeg intet har bestilt, og at alle Ting findes effter mig i Urigtighed og Confusion, som ej andet kand være, naar mand obrueris med for mange Ting, saa tilstaar jeg gierne, at om det stod til mig, jeg med meget større Glæde ville strax frasige mig alting; men jeg har dend Tillid baade til de høytærede Herrer i Skole Commissionen, at denne Skoleindrætning icke bliver mig og mit Embede til anden Byrde end dend, som mit Embede egentlig tilkommer, hvilken jeg med Glæde paatager, saaog til General Kirche Inspectionen, at nogle af de øfrige Embedets Forhindringer efterhaanden kand afhielpis¹⁾.

Saa vidt Herslebs Bemærkninger, der er skrevne med hans egen Haand, men uden Underskrift eller Datering. Der kan dog ikke være Tvivl om, at de er fra Oktober 1738. Som ovf. S. 265 anførte Pro memoria viser, satte Højer dem strax i Circulation blandt Skolekommissionens Medlemmer. Følgende Erklæring fra Bluhme viser, at denne i de fleste Punkter gav Herslebs Bemærkninger Bifald.

¹⁾ Orig. i Rigsarkivet, Gen. Kirkeinsp. Kollegiets Sager Nr. 35.

**Unvorgreiffliche Gedancken und Anmerckungen
über die Schuhl Verordnung und H. Bischoff Herslebs
gemachte Erinnerungen.**

Überhaupt kan nicht anders, als sehr dazu anrahten, dass jedes Reich seine besondere Schuhlverordnung bekomme, damit alle Confusion verhütet, die Verordnung und Wille unsers Königs desto verständlicher werde, und die, so es in beyden Reichen angehet, desto besser wissen mögen, wornach sie sich zu richten haben.

Ad Art. 2. Wan die Schuhlverordnung von dem hochsel: König Frid: IV obserwired wird, so fælt alles weg, was d. H. Bischoff Hersleb bey diesem Artickell von Suspension und Rechtsgang mit dem Küster und Schuhlhalter notiret hat, denn nach solcher Verordnung werden Küster und Schuhlhalter ohne weitere Rechtsgang von Stiffts-Amptmand, Bischoff und Probstn abgesetzt.

Ad Art. 3. Es ist nicht rahtsahm als eine allgemeine Regull fest zu setzen, dass Laici so wohl als Studiosi zum Küster Ampt von der Schuhle sollen befördert werden, sondern weil in lege es einmahl festgesetzt, dass keine andere als Studiosi zu Kuster sollen genommen werden, so ist es am besten, dass es auch dabey bleibe, so lange als Schuhlhalter zu haben, die studiret haben. Dabey ist Regi die Macht nicht benomen, dann und wan aus specieler Gnade diesen und jenen unstudirten Schuhlhalter zum Küster Ampt zu befördern, besonders wan sich nicht ein eben so geschickter Studiosus findet, et hoc citra consequentiam.

Juxta observationem tertiam des H. Bischofs ad hunc artic: möchte wohl an statt des Worts Norge, das Wort overalt eingerücktet werden.

Ad Art. 8. Stifftsamptman und Bischoff wæren wohl nachdrücklich zu erinnern, an allen Orten, wo sie es nöhtig finden, Schuhlen an zu legen, sich davon durch mangerley Vorwand derer, so da dazu contribuiren sollen, nicht abbringen zu lassen, die Örter, so sie schohn angegeben,

bey zu behalten, und noch dahin zu sehen, ob einige nöthige Schuhlen vergessen worden. Damit also unsers Königs intention erreicht werde, welcher will, dass das Land recht zureichlich mit Schuhlen versehen werde.

Ad Artic. 9. Obwohl kein Criticus in der Dänischen Sprache bin, so daucht mir doch, es wäre gut, wan columna secunda lin: penultima an statt des Worts fornødiges das Wort behøfvis gesetzt würde, so auch artic: X an statt Salighedsorden Saliggjørelsens orden, wie einsmahls H. Wøldicke in der Commission erinnerte.

Ad Artic. 13. Mit dem examini muss billich Amptman nicht zu thun haben, sondern dem Probst und Prediger überlassen werden.

Ad Artic. 16. Ich meine, des Schuhlhalters Wærneting sollte sein eine Versammlung von denen H. Inspectoribus Scholæ in solchen Dingen, die sein Ampt angehen, sonst mögten gefehrliche sviten folgen.

Ad Artic. 17. Die Strafe scheint was hoch und hart gesetzt zu seyn, wäre die Schuhle im Dorff, und der Prediger kähme nicht hinein, mögte er etwa 1 Rthlr. Straf geben, wäre die Schuhle aber von Dorff entfernt, mögte er 4 ß erlegen, welche Strafgeder nach meiner unvorgreiflichen Meinung nicht der Wittwen Cassa sondern der Schuhlcassa müsten heimfallen. Wegen der Strafe, so die Eltern leyden sollen, die ihre Kinder nicht zur Schuhlen halten, kan nicht rahten, dass dazu die Abhaltung vom Heil: Abendmahl genommen werde, dann das liebe Abendmahl zu einem Compelle intrare zu brauchen, halte ich bedencklich, besser wäre wohl Ihnen eine andere Strafe zu setzen.

Ad Artic. 18. Hie wird dem Schuhhalter ein ander forum beygeleget, als oben Artic. 16, nemlich dasjenige, welches ich vor das convenableste halte, ist also hie eine kleine Contradiction, wo ich nicht irre.

Ad artic. 19. Auch diesse dem Prediger dictirte Mulcta müste zur Schuhl und nicht zur Wittwen Cassa geleyet werden.

Ad Artic. 19 et 20. Was H. Bischoff Hersleb hie von der general-Kirchen Inspection anmercket, hat meiner unmassgeblichen Meinung nach guten Grund, und hat man wohl mit Fleiss zu verhüten, dass selbige nicht weiter in Judicial-Sachen eingeflochten werde, als Ihro Königl. Majestæt Wille ist.

Ad Artic. 22. Hie kan auch nicht anders als des H. Bischoffs Gedancken approbiren.

Ad Artic. 23. Weil in Norwegen der Vogten Auctoritæt gross ist bey denen Unterthanen, so wære daselbst von denen selben die Repartition der Umkosten zu machen.

Ad Artic. 24. Hie finde ich auch des H. Bischoff Herslebs Gedancken guten Grund zu haben, dass die Geistlichkeit mit dem Baw der Schuhlen nichts zu thun habe, sondern nach dehm selbige es mit der weltlichen Obrigkeit ausgemacht, wo die Schuhlen stehen sollen, dass alsdan die Schuhlen durch Ampts-Bediente gebauet werden; auch wære wohl gut, wan eine gewisse Zeyt unter dictirter Strafe gesetzet würde, wan die Schuhlen sollen fertig sein, nemlich a dato der Verordnung bis Joh: 1739, und solches in expressiven terminis der Verordnung inseriret werde.

Ad Artic. 26. Was d. H. Bischoff Hersleb hiebey annotiret, finde ich auch guten Grund zu haben, dass der Probst ausser der Repartition bleibe, wie wohl ich auch eben itzo sehe, dass es schon in der Verordnung geändert ist.

Ad Artic. 27. Hie finde ich sehr bedencklich, dass des Priester-Hofes Hart-Korn mit Ausgaben soll graviret werden, welches doch allezeyt frey gewesen.

Ad Artic. 30. Wære es wohl nicht besser, wan an statt des Hauss-Postill Arendts Bücher vom wahren Christenthum, fattig Mands Huss Bog und andere kleine erbauliche und in hiesigem Waysen-Hanss gedruckte Schrifften angeschaffet würden.

Ad Artic. 32. Wan dieser Articull mit H. Herslebs Gedancken zusammengehalten wird, so finde ich selbigen von grosser Wichtigkeit, aber auch von grosser Schwürig-

keit, und gestehe ich gerne, dass ich mich darin nicht finden kan, noch weniger einen Anschlag zu geben vermag, sondern rahte, dass derselbe bey der Commission Zusammenkunfft mündlich überleget werde.

Ad Artic. 33. Alles, was Bischoff Hersleb bey diesem Articul weitleüfftig angeführet, ist in meinen Augen von so grosser Wichtigkeit, dass ich nicht anders als herzlich rahten kan, dass es ja wohl obserwired, und sorgfältig verhütet werde, dass ja nicht denen Predigern alzu grosse Last aufgelegt werde, die ohnedehm genug belästiget sind, besonders würde die Rechnungsführung eine unerträgliche und der Führung ihres Ampts sehr nachtheilige Last seyn. Man weiss ja, wie sie über die so genante Mantals Aufzeichnung seufzen und dadurch in so mange Unruhe gesetzt werden, so dem Ampte schädlich; wan diese Rechnungsführung auch dazu kähme, würde ja Last und Unruhe verdoppelt. Daher ist wohl nöthig, dass des H. Bischoffs Anmerckungen bey mündlicher Unterredung wohl erwogen werden.

Ad Artic. 34 et 36. Finde auch des H. Bischofs Gedanken gut und accuraat.

Ad Artic. 37. Es muss wohl eine gewisse Zeyt gesetzt werden, wie lange confirmati wie die übrige Kinder auff der Kirchen-Diele stehen und sich examiniren lassen sollen, und da meine ich dass 2 Jahr post Confirmationem genug; hernach treten sie in die Stühle, und werden dasselbst mit denen Alten in der Gemeine examiniret.

H. Bischoffs Herslebs finaal und generaal Anmerckung mag wohl observired werden, dan sie ist so wichtig und höchst nohtwendig, dass wo nicht der Bischöfe Seligkeit soll in Gefahr gesetzt, und der Kirchen Gottes Wohlseyn in beyden Reichen nicht soll Noht leyden, muss Ihre Last in weltlichen Geschæfften nicht aggravired, wohl aber erleichtert werden; welches auch Ihre Majestæt allergnädigste intention und Verordnung dem General-Kirchen Collegio injungiret hat.

Bluhmes egenhændige »Gedancken« har ligesom Herslebs hverken Underskrift eller Dateringer. Under særligt Hensyn til Herslebs Betænkning tilskrev Hojer imidlertid Kommissionen, som følger:

Pro Memoria.

Efter sidste Vedtægt i Commissionen fremsendes herved Projecterne til Skoleforordningen for hvert Rige a parte, saa og til Skoleholds-Instruxer; hvorhos enhver vilde behage at foye sine Erindringer, om noget synes at behøve Forandring eller Forbedring.

Toe Poster maae jeg herwed til nøyere Overlæg indstille:

1. Om Præstegaarders Hartkorn kand eller skall være frj for at contribuere til Skolemesterens Underholdning¹⁾?

Herr Biscop Hersleb har giordt derjmod Erindring, da Sagen forhen var resolveret, og de andre gode Herrer har herudj betæet sig villig at følge hans Meening. Jeg vilde og saa gierne som han tiene Præsteskabets og fortjene Tak af dem. Men

(a.) seer jeg ikke Mueligheden siden at faae Skole Cassen i Stand at lønne Skolemestere, som desuden vil blive tungt nok.

(b.) Hosfølgende Udtog viiser, at alle Danske Stifter, endog Ribe og Aarhus, omendskiønt disse 2de ikkun implicite og under det heele Sogns Hartkorn, sætter Præstegaarders Hartkorn med iblandt de til Skole Cassen destinerede fonds.

Og da altsaa dette Forslag unanimiter af alle Bisper og fra alle Stifter er giordt og approberet; stiller jeg det til de andre Herrer høye og gode Paaskiøn, om det kand ansees for saa meget byrdefuldt eller ubilligt.

2. Den anden Post bliver, hvorlænge Børnene skall informeris?

Skole Instruxens 9de Articul |: som i den Post er tagen

¹⁾ I Randen er skrevet: Præste Gaarders Hartkorn svarer lige med Proprietairers Hoved-Gaards Taxt.

af Fred: IV Skole Instrux 1721, ligeledes d. 19. Art. :| og i Conformite der af Skoleforordningens 36. Art. |: i den Norske d. 37. Art. :| vare indrættede, at Børn skulde informeris, til de kunde tages til Confirmation eller admitteres til Alterens Sacramente.

Det haver Herr Biscop Hersleb erindret at være i det mindste i Norge, og maaskee og i Danmark, ugiørligt, hvorfor det og i Skoleforordningen er ændret, og kand i Instruxen ogsaa lettelig ændres; men som Herr Biscop Hersleb formeener, at Degne, Klokkere, men helst Skoleholdere, skulde alldelis intet med Præparatione Catechumenorum have at bestille, siden det var Præsters Embede; gjorde lade Præster; Skoleholdere hafde desuden Arbejde nok og forsømte derover deris rætte Embede; mange af dem vel ey heller var dertil bequæmme nok, og Ungdommen aldrig hafde den Respect for deris Lærdom, som for Præstens.

Saa beder jeg at determinere, hvorviit at denne 19de Articul i Skole Instruxen skall forandres, udelukkes eller beholdes.

Skulde der ellers endnu hviile nogle Documenta denne Commission vedkommende hos een eller anden af de høye og gode Herrer, bedes ydmygst, at samme maatte medfølge.

Ydmygst

Kiøbenh. d. 17. Oct. 1738.

A. Hojer.

Fra Slutningen af Oktober 1738 foreligger der Erklæringer fra de to Kommissionsmedlemmer Wøldike og Steenbuch. — Schrøder havde alt i nogen Tid været saa legemlig og aandelig svækket, at han var ganske ude af Stand til mere at deltage i Kommissionens Arbejder¹⁾.

Af Wøldikes Bemærkninger (dat. 28. Okt. 1738) kan fremhæves: Han holdt paa, at den skolepligtige Alder først skulde regnes fra det 7de Aar og ikke, som foreslaaet, fra 5—6 Aars Alderen. Angaaende Præsternes Forpligtelse til

¹⁾ Se Hojers Breve til G. A. Francke (Kh. Saml. 5. III, 185 ff.).

at deltage i Skolebyrderne bemærkede han, at det var ham imod at bebyrde Præsterne, »som allerede saa anseelig pensere til den høje Skole, Universitetet i København, med ny Udgifter til de smaa Skoler.« Vedrørende det samme Punkt skrev Steenbuch (30. Okt. s. A.): »For min Del ser jeg ugerne Præsteskabet graveret med ny Paalæg, om end det maatte synes taalelig for en Del, paa det andre ikke skulde gøre deres Embede med Suk.« Han tiltraadte Wøldikes Forslag om den skolepligtige Alder.

I Løbet af November 1738 skred nu Arbejdet saaledes fremad, at det paa det nærmeste var færdigt, da Holstein underrettede sine Medkommitterede om, at Kongen mundtlig havde meddelt ham, at det var hans Villie, at de Penge, der hidtil var anvendte til Lys i Kirkerne, fremtidig skulde benyttes til Skolevæsenets Fremme. Da det er det eneste Exempel paa, at Kongen personlig har grebet ind i Kommissionens Virksomhed, kan Brevet maaske fortjene Meddelelse.

Høyædle, Velbaarne og Høyærværdige Høytærede Herrer Commissarier.

Hans Kongl. May^t har allernaadigst behaget mundtlig at resolve, at til Skolevæsenets Befordring, Skolernes Indretning og Underholdning i begge Kongeriger efterdags de Penge skulde anvendes, som hidtil af hver Kirke i Købstæderne saavel som paa Landet til Kirkelysene paa Alteret ere udgivne; og at samme Penge til ethvert Steds Skole-Cassa efterdags skulle henlægges, og paa samme Maade udredes, som hidindtil sædvanligt været haver; Men som Hans May^{ts} allernaadigste Intention herved alleene er, med disse i begge Riger til anseelige Summer opløbende Penge at lætte Undersaatternes Byrder, som ellers skulde contribuere meere til Skolernes og Skolemesterens Underholdning, og at anvende denne Udgift, i Steden for den i sig selv uskyldige, men dog unyttige Ceremonie, til et for Gud takkeligere og i Kirken saavel som Republiquen uom-

gængeligere fornødent Brug; men ingenlunde derved med alle at forkaste eller forbyde Lysenes Brug i Kirken; Saa har Hans Kongl. May^t tillige allernaadigst befalet, at ovenstaaende Forandring og Lys-Pengenes Henleggelse til Skole Cassen i den anbefalede Forordning om Skole Væsenet paa Landet i Danmark og Norge skulde indrykkes, dog med det udtrykkelige Tillæg, at

1. Lys i Kirken til Fro-Prædiken og Aftensang, da de uforbigængeligen behøves, fremdeeles, som hidindtil sædvanligt og brugeligt er, skal af Kirkens Patrono anskaffes.

2. At hvor Kirker have Lys i Forraad, eller hvor der maatte være noget Legatum eller anden Fundatz til Lys paa Alteret, at i saadanne Kirker de havende eller af saadanne dertil legerede Indkomster efterdags indkiøbte Lys maa, som hidtil, ved Guds Tienesten paa Alteret bruges.

3. At det skal være ligeledes efterdags som hidtil til-ladt, saa ofte nogen ved Liig-Begængelse eller i anden Tilfælde frivilligen vil forære eller bekoste Lys til Kirken, samme at imodtage og, saa længe de varer, ved Guds Tienisten at bruge.

Denne Hans May^{ts} mig mundtlig givne allernaadigste Befaling haver jeg herved mine høytærede Herrer villet communicere, paa det samme allerunderdanigst kunde efterleves, og forestaaende i Projectet til Skole Forordningen paa sit behørig Stød, hvor om Skole Cassens Indkomster handles, som dets betydeligste Fonds indrykkes.

Jeg er for det øvrige stedse

de højædle, velbaarne
og høyrærdige Herrer
tienstbæredvillige Tienere

J. L. Holstein.

Cancelliet i Kiøbenhavn
d. 28. Novembris A^o 1738.

Til

De H^{rer} Commissarier angaaende Danske Skolers Indretning paa Landet i Danmark og Norge.

At Kongen her ganske har overvurderet, hvad der kunde indkomme ad denne Vej, viste sig snart; men saa ivrig var han for at fremme sit Paafund, at han — endnu inden Skoleforordningerne var publicerede — under 2. Jan. 1739 lod udstede et Reskript til Biskopperne om Sagen¹⁾. Men naar han mente, at baade Kirkens og Statens Vel derved kunde fremmes, saa kan man kun smile ad Kongens Naivit t. Faktisk var det det første Skridt paa en siden i ukirkelige Tider oftere betraadt Vej, nemlig at tage fra Kirken for dermed at hjælpe paa Skolen.

For at faa den nye Bestemmelse indføjet i Forordningerne maatte disse omskrives paany, og da det var sket, satte Hojer dem i Cirkulation blandt Kommissionens Medlemmer. som følgende Skrivelse viser:

Pro Memoria.

Herhos følger til naadigst og behagelig Efttersiufn og, om intet btiver at erindre, da til Underskrift:

1. Commissionens allerunderdanigste Relation.

2. Projecterne til begge Rigers Skoleforordninger og Skoleholdernes Instruxer, som ere Ord til andet efter de tvende Gange examinerede Udkaster, undtagen den 33. Articul i den danske og den 34. i den norske Skoleforordning, som ere efter Hans Mayest ts os ved Hans Excellence Herr Geheimeraad von Holstein bekiendt giordte Villie. Hvorfore Hans Excellentzes Bref herhos følger til Efttersiufn.

NB. Hans Høyædle Høyærværdighed Herr Collega Steenbuch bedes at lade ey meere Rum imellem Hans Excellentzes og hans eget Nafn, end til Herr Conferentz Raad Schr ders Nafn kunde behøves, saa at Vi andre trej effter Hans Høyærværdighed kunde underskrive.

Ydmygst

A. Hojer.

¹⁾ Fogtmann, Kgl. Reskripter, IV, 1, 631.

Den i dette Brev omtalte Relation, forfattet og skrevet af Hojer med egen Haand, følger hernæst.

Stormægtigste, Allernaadigste Arveherre og Konge.

For E. K. M. nedlægge vj hermed i dybeste submission de af E. K. M. allernaadigst befalede, og af os efter foregaaende flittig Correspondance med alle Stiftsamptmænd og Biscoper, samt noye og offte igientagne Overlæg forfærdigede Udkaster til en allmindelig Forordning om danske Skolers Indrættelse paa Landet i Danmark sub litt. A. og i Norge sub litt. B. Saa og Instructionen for Skoleholderne i Danmark sub litt. C. og i Norge sub litt. D., hvorved vj i dybeste Submission fordriste os til at forestille følgende Poster:

1. At baade Skoleforordningen og Skoleholdernes Instrux for hvert Rige især er forfattet, omendskiønt de stemme med hinanden overeens i de aller fleeste Articler; dertil har ey saa meget de norske Stiftsamptmænd og Biscopers Begiæring, som fornemmelig Fornødenheden, dreven os. Siden det dog i Henseende til Norges Beskaffenhed var Nordenfields næsten overalt, og Syndenfields paa mange, om ikke de fleerste, Stæder umuelig, at Skolevæsenet der paa samme Foed som i Danmark kunde indrettis; og det altsaa vilde føre større Confusioner med sig, om denne Forskiæl i en og den samme Forordning eller Instrux skulde indføres.

2. Hvad Forordningerne angaaer, derj have vj fuldt de Forslag, som fra alle Stiffters Stifftamptmænd og Biscoper, fra nogle Stiffter meere end en gang, ere indhentede, undtagen i de Poster, hvor E. K. M. Lov, forhen udgangne Forordninger, eller os allernaadigst gifne Befalinger ligge klare for os, og altsaa ingen Forespørgsel behøvede.

3. Instruxen for Skoleholderne er tagen quoad Substantialia af E. K. M. højstsaligste Herr Faders af hoylovlig Jhukommelse for Skolemesterne i Rytter Districtet anno 1721 publicerede Instrux, dog med saadan Tillæg og Mo-

dification, som vj effter Bispernes Erindringer og Erfarenheden siden den Tiid, men fornemmelig effter E. K. M. allerpriiseligste os bekiendte Jntention, allerunderdanigst for nødvendig eller tienligst haver anseet.

4. Hvormange Skole-Huuse der overalt skall bygges, samt hvorledis Omkostningerne skall reparteris, have vj kundet indføre i disse Projecter, men formeene allerunderdanigst, at disse Poster, med fleere Forordningens Execution vedkommende, best effter foregaaende noyeste Approbation om Repartitionen ved Rescripiter til Stifts Amptmændene og Bisperne regleris.

5. Men som en og anden Post i disse Udkaster af os er proponeret, hvorom vj finde det allerunderdanigst fornødent at foredrage E. K. M. de dertil havende Aarsager, siden de ey just endnu ved nogen Lov eller Forordning ere fastsadte, paa det E. K. M. tilfulde kunde skionne, om disse Posters Fornødenhed eller de dertil havende Aarsager fortjene E. M.^s allernaadigste Bifald eller ikke? Saa maae vj korteligen opregne samme Articler:

I Skoleforordningens begge Projecter A. et B.

1. Articul er saavel for Danmark som Norge fastsadt, at Deignene eller Klokkere skall effterdags holde ordentlig dansk Skoele, saaledis som hidtil i Fyrstendømmerne har været brugeligt. Omendskiønt nu Loven det hidtil ey kræver af Deignene, deris Kaldsbref ey heller derpaa lyder, saa forhaabe vj dog, at E. M. allernaadigst approberer denne Forandring, siden derved alleene i Danmark over 1000 Skoler og Skoleholdere spares, som ellers vilde uomgængelig udfordres meere, end nu dog behøves.

I den 5te og 6te Articul haver vj af samme Aarsag ey kundet forbigaae allerunderdanigst at foreslaae, at Lovens Bydende om Deigneboliger i begge Riger, og om Deigne-Traven i Danmark effterdags noye maatte følges og dem tilgode exequeris. Thi omendskiønt vj vel see, at endeel Proprietairer, helst i Jydland, og maaskee og nogle af E. M. egne Bønder derover vil finde sig bebyrdet, og allegere,

at Deignene aldrig har nydt Deigne-Traven eller Boligen effter Loven, saa har vj dog ingen lempfeldigere Vey kundet finde til det os anbefalede Maal, og forhaabe allerunderdanigst, at E. M. self skall finde det billigst, hvad Loven udtrykkeligen befaler, om det end hidtil ey fuldkommen er bragt til Execution. Ligesom ey heller nogen af Stiftts-amptmænd haver hafft noget derimod at erindre, da deris Betænkning herover, som over andre Poster, er indhented.

I den 16de Articul hafde vj i Begyndelsen tænkt at forbigaae aabenbare Skriffte, hvortil de Forældre ved Skole-Instruxen af 1721 condemneris, som motvilligen holder deris Børn fra Skolen; Men da det ved noyere Overlæg fandt sig, at slig en Motvillighed er en aabenbare Foragt imod Christendommens Pligter, og ey alleene mod Øfrighedens Anordning, samt at heele Meenigheden, endog Børnene, derved uomgængeligen forarges, og de verdslige Straffe enten paa Penge eller paa Kroppen med Fængsel hos endeel af den fattige Bondealmue, hvor Proprietairen eller Fogeden tager dem i Forsvar, ey saa lætt kand finde Stæd. Saa have vj saaledes indrettet Articulen, at alle optænkkelige Gradus admonitionis bør bruges, førend til Kirke Disciplinen maae resolveris, og at Forældrene self maae bekiende sig at være grove Foragtere af Guds Ord og Christendommen, førend de effter denne Articul til aabenbare Skriffte kand anholdes. J hvilken Casu E. M. self allernaadigst finder, at en public Afbedelse og Forsoning med Meenigheden er den første Christen Kirkes Sind gemæss.

De i den danske Forordnings 31. 32. 33. med den norske Forordnings 32. 33. 34. Articler foreslagne Fonds til et hvert Sogns Skolecassa forhaabe vj allerunderdanigst at vorde af E. M. allernaadigst approberede, siden de er E.M. Cassa og den skattende Almue til ingen Byrde.

Jsær haabe vj allerunderdanigst, at Strafpengene for hellig Brøde, som ellers til de fattige in genere destineres, til Skolecassen effterdags maae anvendes, siden det

dog er fattige Børn, som derfor nyder Undervisning og fornødne Bøger.

Hvad om de hidtil for Alterlys anvendte Penge i den danske Forordnings 33de og den norskes 34. Articul er indført, det er i allerunderdanigst Følge af E. M.^s mig Johann Ludwig von Holstein derom bekiendt giordte Jntention og gifne allernaadigste Befaling saaledis forfattet, som vj allerunderdanigst haabe, det finder E. K. M. allerhoyeste Approbation, og at E. M.^s allerpriiseligste Henseende deraf tydeligen af alle og en hver til allerunderdanigst Effterlevelse kand fornemmes.

Udj den danske Forordnings 37. og den Norskes 38de Articul have vj paa E. K. M. allernaadigste Approbation fundet fornødent at forklare een Post af Forordningen om Confirmationen, som imod E. M.^s gudtækkelige Jntention almindeligen misbruges og forklares, som om de en gang confirmerede ey viidere hafde fornødent at møde ved Catechisationen i Kirken. Og som Ordene i samme Forordning om Confirmationen til denne skadelige Forklaring har given nogen Anledning, og retsindige Lærere derover vil modeligen klage, at Ungdommen derved meere end forhen forsømmer Catechisationen, saa bede vj i dybeste Soumission, at Eders Kongl. Majestæt denne Articul ligeledes allernaadigst vilde behage at approbere.

Fremdeles paa det Kirken effterdags med bedre Deigne og Skoleholdere kunde forsynes, end hidtil har ladet sig giøre, saa have vj effter noyeste Overlæg ey kundet udfinde andre Middel, da Skolelønnen er gandske ringe og Arbejdet derimod stoort, end allerundanigst at projectere:

1. At alle Skoleholdere i Danmark effter Forordningens 40. og Instruxens 22de Articul for alle Skatter og Paalæg, især for Consumption, Familie og Folkeskatt paa Landet, samt for all Kiørsel, Arbejde og Udskrifning for dem og deris Familie vorder forskaanet.

2. At ligeledes ey alleene Skoleholderne men endog Klokkere eller Deigne paa Landet i Norge, som self holde

Skole paa Landet og ey besidde nogen Bondegaard, for alle Contributioner, Paalæg, Consumption, Famille- og Folke-Skatt, Kiørsel, Skydtz og Arbeide maae allernaadigst være befriet. Saa som vj uforgribeligen har eragtet det nødvendigt, at Klokkerne i Norge, som nyde meget ringe Vilkaar imod de danske Deigne, herj frem for Deignene i Danmark blev beneficerede, for at lokke skikkelige og duelige Persohner til at modtage Klokkerier i Norge, som hidtil offtest ingen har vildet modtage.

3. At effter begge Forordningers 3^{die} Articul ingen herefter maa nyde enten Patronens Kald eller Bispens Collatz til noget Deigne- eller Klokker Embede, som ikke tilforn har tient enten ved latinske eller danske Skoler som Hører eller Skoleholder, og der forhvervet sig gode Testimonia. Paa det skikkelige Persohner, helst Studenter, dismeere maatte animeris at tage imod Skoleholder-Embede, og Kirkerne effterdags med vel øvede og prøvede, i Stæden for saa mange slætte og liderlige Deigne, kunde forsynes.

Og som disse 3 Beneficia ere det eneste os bekiendte Middel at lokke flittige og gudsfrygtige Persohner til Skolehold, saa indstille vj endog disse Articler i største Submission til E. K. M. allerhoyeste Gotfindende og allernaadigste Approbation.

Endelig som Skolerne paa E. M. Rytter Gods i Danmark allerede af E. M. allerhoyeste Herr Fader af hoylovligst Jhukommelse ere med aparte trykt Anordning og behørig Instrux for alle vedkommende forsynet, og det os allernaadigst gifne Commissorium sig ingenlunde paa dem extenderer, saa have vj anseed det for E. M. allernaadigste Jntention gemæss, at disse Rytter Skoler skulde forblive ved den engang derom giordte Fundatz' Anordning og Skoleholdere gifne Instrux, og derfor i Slutningen af Projectet til den danske Forordning dem expresse exciperet.

Ved Instruxernes Projecter C. et D. maae vj alleene allerunderdanigst forestille, at ihvorvel vj aldeelis have beholden og med fornøden Tillæg eller Forandring fulgt den

Instrux, som anno 1721 for Skoleholderne paa Rytter Districtets Skoler er publiceret; saa have vj dog udelukt, hvad i den 12. Articuls Slutning af samme Rytter Skolars Instrux indføres, nemlig at Børnene dagligen 3 a 4 Articler af Lovbogen skulde forelæses. Saasom vj ere af den uforgribelige Tanke, at det er til liden eller ingen Nytte, saa som Børnene ey kand forstaae, hvad Loven byder, og derjmod vil giøre de til enhver Skoles Inventario fornødne Omkostninger nogle Rigsdaler høyere, foruden at det nuomstunder vilde snart blive umueligt at faae Lovbøger til nogle 1000de nye Skoler.

Vj nedlegge altsaa disse af os især til allernaadigst Resolution indstillede Poster saa vel som de projecterede Forandringer og Instruxer self hermed i dybeste Soumission for E. K. M. Fødder, og overlade det til Deris allerhøyeste Gotfindende om og hvorviit E. M. behager dem allernaadigst at approbere. Alleene ønskendis af et trøfast Hierte, at Eders Majestæt ved disse Skolars Jndretning havende christelige og allerpriisværdigste Henseende maae vorde Gud ræt takkelig, krones af hans Naade med 1000de Velsignelser over E. M. self, deris Kongel. Souveraine Arvehuus, deris Kongeriger og kiære Undersaatter, og ved mangfoldige glædelige Frugter ey alleene glæde E. M. her i Tiden indtil Deris høyeste Alder, hvortil Livsens Konge E. M. vilde naadeligen opholde, men endog i Evigheden, naar E. M. for Guds Throne engang finder Frugterne af det Guds Ord, som ved disse Skoler plantes i Ungdommens Hierter, og hvorfor heele Posteritaten bør og vil venerere E. M., saa længe Verden staaer.

Vj ere med allerdybeste Soumission og alt optænkkelig Veneration indtil vor Død

Eders Kongelige Majestæts
allerunderdanigste Tropligtskyldigste Tienere.

Kiøbenhavn i Skole-Commissionen, den 10. Decembr. 1738.

<i>J. L. Holstein.</i>		<i>Steenbuch.</i>	<i>A. Hojer.</i>
<i>J. B. Bluhme.</i>		<i>M. Wøldike.</i>	

Under Originalen findes følgende kongelige Stadfæstelse:

Vi approbere hermed allernaadigst de 2de Forordninger om Skolerne paa Landet i Danmark og Norge, desligeste Instructionerne for Skole-Mesterne i begge Rigerne, liige som General-Kirke Inspections Collegio (!) det haver ladet opsætte, og Os allerunderdanigst forestillet. Friederichsberg d. 7^{den} Januarij 1739¹⁾.

Christian R.

Orig. blandt Kirkeinsp. Koll. Sager Nr. 35. Hojers egenhændige Koncept, der med Undtagelse af nogle ortografiske Ændringer, fulgtes i Renskriften, findes i Indlæg til Sjællandske aabne Breve for 1740 Nr. 167.

Under 23. Januar 1739 blev de ovf. S. 264 nævnte Forordninger udstedte. Kommissionen blev dog ikke derfor opløst. Tværtimod kom nogle af de vanskeligste Spørgsmaal frem nu, da Forordningerne skulde sættes i Værk. Her maa Fremstillingen dog afsluttes, i alt Fald for denne Gang. Kun skal det berøres, at den Mand, hvis utrolige Energi det skyldtes, at man var kommen over de første Vanskeligheder, Dr. jur. Andreas Hojer, ikke overlevede Skoleforordningernes Udfærdigelse ret længe. Den 13. Juli 1739 førte han for sidste Gang Protokollen i Skolekommissionen. Sex Uger derefter (28. August) døde han. Vistnok viser han sig til Tider mere som Idealist end som nøgtern Praktiker, men sjældne Evner var ham skænkede, og han arbejdede med en Pligttroskab og Udholdenhed, der søger sin Lige, indtil han kaldtes bort, inden han endnu havde fyldt sit 50de Aar. Hans Efterfølger som »Referent og Korrespondent« i Kommissionen blev Justitsraad Enevold Falsen, udnævnt 2. Okt. 1739, medens den syge Konferensraad J.W. Schrøder afløstes af Etatsraad von Stöcken.

¹⁾ Jvfr. Kongens Brev af samme Dag til Holstein (Rørdam, Hist. Saml., og Studier II, 419).

Tillæg.**1.**

**Protocollum commissionis
over danske Skoelers Jndrættelse paa Landet i
begge Kongeriger Danmark og Norge¹⁾.**

A° 1737 d. 31. Januarii var Præses og Tilforordnede udj Collegio de C. Ev. Prom. tilligemed Herr Hof-Prædicant J. B. Bluhme i bemældte Collegii sædvanlige Conferentz Stue forsamlet for at begynde den dem allernaadigst anbefalede Commission over danske Skoelers Jndrættelse over alt paa Landet i Danmark og Norge.

Og blev da først fremlagt og allerunderdanigst paa-skrefven Hans Kongelige Majestäts til dem samptlig er-gangne allernaadigste Commissarial Befaling af 18. Januarij, som tilforne ab Excellentissimo Præsiden dem samtlig var communiceret. De medfølgende Bilager blefve registrerede.

Effter at den kongelige allernaadigste Befaling var oplæst, blev i allerunderdanigst Lydighed for Hans Kongelige Majestäts allernaadigste Befaling Projectet af en Circulaire Ordre til alle Stifter i et Cirkulære-Bref fra Commissionen at forfatte, som da med nærmeste Post kunde afgaae. Saa blev og 2de Brevve til Stiftsamptmændene og Biscoperne i Trondhiem og Bergen approberede.

D. 7. Febr. 1737 var Commissionen atter forsamlet, og blev da den af de 3de Commissarier [d: den lille Kommission] forfattede Relation oplæst.

Den 14. Febr. blev dermed continueret, og tillige de til Stiftsamptmanden paa Jsland og Stiftsamptmanden og Bispnen over Færøe forfattede Brevve underskrefne.

Forslaget til en Instruction for Skoleholderne blev

¹⁾ Denne Protokol, der forhen fandtes i Kallske Saml. 117. Fol. og nu findes i Rigsarkivet som Indlæg til Sjæll. aabne Breve for 1740 Nr. 167, er skreven med Hojers Haand, men har en saa fragmentarisk Karakter, at man maa formode, at langt fra alle Kommissionens Forhandlinger er indførte i den.

derpaa efter Oplæsning af samptlige Commissarier approberet, undtagen den 22. Articul, som saa længe blev udsatt, indtil mand af Stifts Amptmændenes og Bispernes Svar fik at see, om nogen Forandring derj kunde behøves.

Imidlertiid var Svar fra Stifts Amptmanden og Biscopen i Siælland indkommen.

Saa blev og fremlagt det fra Stifts Amptmanden og Biscopen i Ribe imidlertiid indkomne Svar.

Siden den Tiid indkom Svar fra Stifts Amptmanden og Bispens i Fyen og Trondhiem; saa og fra Stiftsamptmand Kaas og Biscop Bornemann i Bergen separatim, fra Stiftsamptmand Oxen med 5 Bilager, iligemaade Herr Stiftsamptmand Oxsens og Biscop Worms Svar angaaende Færoe, en Skrivelse fra Biscop Mumme til Hans Excellence Herr Geheime-Raad von Holstein, med Borgmester Sohlbergs Forklaring over Konge- og Kirketienders ulige Bereigning til Hartkorn; et Forslag fra Justitz-Raad Kaalund¹⁾; Biscop Bornemanns Bref og hosføyede Forslag om Skoeler i Bergens Stift og Stiftsamptmand Kaases Bref og Betænkning om det samme; Biscop Mummess Relation om det samme i Aalborg Stift, med Wennebergs Herreds Præsteskabs Erklæring; Stiftsamptmandens og Bispens i Wiborg Erklæring; Niels Tygesens Skrivelse til hans Excellence Herr G. R. von Holstein²⁾ med hosføyede allerunderdanigst Memorial til H. K. M. om Skoelers frj Jndrættelse paa Proprietarie Gods, som siden til Stiftsamptmandens og Biscopens i Aarhus Erklæring blev remitteret.

Videre indkom den forlangte Erklæring fra Lollands Stift med hosføyede Extract af Provsternes indkomne Efterretninger og Stiftsamptmandens i Aalborg Relation om Skoelernes Jndrættelse. Hvilke forestaaende alle per capsulam gik omkring.

¹⁾ Brevet, dat. Estruplnd 14. Apr. 1737, findes blandt Kirkekollegiets Sager Nr. 35. Det indeholder Forslag ang. Midler til Skolers Bygning.

²⁾ Se ndf. S. 310 f.

Ao 1738 d. 14. Jan. var Commissionen forsamlet, dog absente ob morbum [Navnet ikke indført].

Hvor da blev H. K. M. allernaadigste Rescript af 19. Julii 1737 allerunderdanigst fremlagt og paateignet, hvorj H. K. M. giver tilkiende, at den Etats Raad Lyme i Bergen dicterede Straf af 150 rdl. til Skoelernes Jndrættelse paa Landet i Norge maae anvendes.

Saa og en anden af samme Dato, at den Sogne Præsten Peder Boysen¹⁾ dicterede Mulct af 100 rdl. til samme Brug allernaadigst skienkes.

Og blev viidere Stifttsamptmandens og Biscopens fra Aarhus Skrivelse til hans Exc. Herr G. R. von Holstein af 9. Sept. 1737, saa og Bispens i Skalholt Relation af 13. Augusti, med Copie af hans Skrivelse til Stifttsampmand Oxen af 10. Aug. 1736; og endelig Biscopens i Holum Skrivelse til det kongel. danske Cancelli af 28. Sept. 1737 fremlagt, og af dem læst, som dem ey før havde faaet.

Men da Commissionen saa længe hafde udstaaet formedelst adskillige andre Forhindringer, som særdelis af Mangel paa den allereede d. 2. Febr. 1737 af alle Stifttsamptmænd og Biscoper requirerede Jnformation paa de dem forelagte Poster, blev resolveret:

(1) at tilskrive Stifttsamptmanden og Bispen i Ribe, Aarhus og Fyen og erindre dem om det af dem forventede og ey endnu indkomne Svar.

(2). Ligeledis et Bref til Stifttsamptmanden og nuværende Biscop i Aalborg, hvorj de forhen giordte Spørsmåale kunde reitereris.

(3). Capellanen Stillings Memorial om Tienden til Skolens Opbyggelse, som fra det danske Cancellie tillige med Biscopens Erklæring af 11. Dec. a. p. blev Commissionen tilsendt, blev foretagen, saa vel som Biscopens i

¹⁾ Det er den ovfr. S. 179 nævnte uheldige Præst i Ringsager. Han blev afsat 1740. Den smst. i Noten omtalte Anders Andersen Boyesen var hans Farbroder. Kh. Sml. 4. III, 517.

Erklæringen medførte Klager imod Capellanen blev foretagne¹).

(4). Blef resolveret, for at viide, hvor stoere Summer til Skolevæsenets Jstandsættelse i Norge kunde udkræves at tilskrive

(a). Stiftsamptmænd og Bisperne at indberætte, paa hvor mange Stæder, efter foregaaende Indberættninger fra Provsterne, Skole Huuse med Nytte kunde bygges, og hvad de vilde koste.

(b). Hvormeget Skolemesternes Underholdning, hvor Deignene ey kand holde Skole, aarlig vilde udkræve, foruden Brænde, og hvad viidere Meenigheden paa hvert Stæd kunde fournere.

(c). Til Bisperne at lade ved Provsterne og sig self alle de Gaver, som enten allereede vare giordte, eller af Lærernes og Meenighedernes Lemmer frivillig kunde offereris til Skolernes Jstandsættelse og Underholdning, anteigne og indberætte, for at see, til hvad Sum de kunde opstige, og hvorviit de kunde tilstrække.

J. L. Holstein. J. W. Schröder. H. Steenbuch. J. B. Bluhme.

1738 d. 19. Nov.²) var Commissionen over de danske Skoler atter forsamlet, for at igiennemgaae følgende Poster, som formedelst deris Vigtighed behøvede et nøye Overlæg, førend Projectet til Skoleforordningen og Skolemesternes Instrux blef underskrefven.

1. Om og hvorviit Stifts-Amptmænd og Bisperne i hvert Stift fra den første Indrættning og Inddeeling kunde dispenseris. Herom handles i Forordningens Prooemio Art. 4. 5. 8. 9. 15. 22. 26.

¹) I Randen er tilføjet: Ansøgningen, som over Kirketienden er giordt, kunde ey bifaldes. De Klager over Capellanen foretoges i G. Kirkens Inspections Collegio. (Den nævnte Capellan, Mikkel Pedersen Stilling, var ansat i Skjærbæk i Hvidding Hrd. I Kirkekollegiets Papirer findes adskilligt om Klagerne over ham).

²) Beretningen om Mødct paa denne Dag er ikke indført i Protokollen, men paa et med Hojers Haand beskrevet løst Blad.

Der kand vel allegeris, at Stifts-Amptmænd, men helst Bisper have disuden meere at bestille, end de kand overkomme; at de ey kand kiende Stiftet saa vel som en Amptmand sit Ampt, og at Bisperne for slige pure verdslige Ting burde være forskaanede.

Men derjmod er (1) Praxis hidindtil ey alleene, men (2) næsten alle Stifters Forslag, at alt skulde af Stifts-Amptmanden og Biscopen reguleris, disforuden (3) er det ey paa anden Maade at vente, at der bliver enten en Uniformité i Sagen, eller at Byrden for alle Stæder kand blive noget nær lige, eller at det uden mange Difficutäter vil komme i Stand, hvor der concurrere fleere Ampter og Jurisdictioner til et Sogn, eller i en Skole District concurrere. (4) Som det er fornødent, at der maae gaae a parte Befalinger til dem, som skall indrætte Skolevæsenet, over atskillige Poster, som i Forordningen ey kand finde Stæd, saa vilde det blive et altfor stort Arbejde for Hans Majestæt at underskrive saa mange Ordre til alle Ampter, men endnu større for Commissionen at correspondere over alle Dubia, som visseligen maae ventes fra Amptmændene, der aldeeis intet endnu om Skolevæsenets Forslag ere viidendes, da Stiftsamptmænd og Biscoper derjmod allerede om alt har fuldkommen Idée.

Desmindre bliver og disses Umage, siden Amptmændene kand effter deris Anviisning giøre Repartitionerne og sende dem samme til Efftersiufn, som da ey udkræver saa stoer Møye¹).

2. Om der i den 31. Articul om Fonds til Skolebassen ey endnu en eller anden Ressource kunde udfindes og tilføyes?

Ao. 1739 vare Commissarierne d. 13. Jul. forsamlede,

¹) I Randen er tilføjet: Stiftsamptmanden og Biscopen beholder General-Direction ved Jndrettningen, Amptmanden med Provsterne sender dog deris Repartition ifølge Efterforordning samt Forslag om Skolehuusets Stæd og Bygning, hvorpaa Stiftsamptmand og Bisp seer til, at Byrden og Jndrettningen bliver egal.

som formedelst mange Forhindringer, H. Conferentz Raad Schrøders stoore Svaghed og andre Aarsager i lang Tiid ey kundet lade sig gjøre; Hvor da blef overveyet, hvad Stiftsamptmændene og Bisperne i Siælland, Fyen og Laaland ved deris allerund. Memorial ifølge af Skoleforordningen af 23. Jan. til Hans Kongel. Majestæt hafde indberettet, og Commissionen til Erklæring og viidere allerunderdanigste Forslag var communiceret, og blef da

1. Hans Exc. H. Geheime Raad Sehesteds og Biscop Ramus allerunderd. Memorial af 27. Maj 1739,

2. Hans Exc. H. Geh. Raad Rabens og Biscop Ramus allerunderd. Memorial af 30. Junii derefter foretagen, i hvilke begge ey viidere Petitum eller Erindring findes, end at Ampts Casserne maatte gjøre Forskud til Skolehuusenes Bygning og Jndrættelse, hvor største Lods- eller Kirkens-Eyerne det ey formaaede eller gjøre vilde. De berætte ellers

at i Fyens Stiftt behøves foruden Degnenes Skoler	
sampt Grevsk. og Baronier	48 nye Skoler
i Laalands Stiftt ligeledes	29 nye Skoler,

som alle tilligemed Degne Skoler kunde være i Stand inden 3 Maaneder effter Approbationen.

3. Hans Excellentz H. Geh. Conferentz Raad Gersdorff og Biscop Hersleb under Dato 23. Juni berætte,

at i Siøllands Stiftt, foruden Sorøe Ampt, hvorfra de ingen Oplysning har faaet, sampt Bornholm,	
behøves	116 Degne Skoler
og	140 nye Skoler.

De beder, at Approbationen og Ordrene maatte gaae lige til Amptmændene, og gjør ellers atskillige Monita, som postviis overveyes.

2.

Niels Thygesen¹⁾, Ejer af Matrup, til Geh.-Raad Holstein
om Skolesagen:

Deres Excellence Høi- og Welbaarne Naadige
Hr. Geheime-Raad!

At ieg tager mig dend Frihed og recommenderer Deres Excellence jndlagde min allerunderdanigste Memorial til bedste Forrestilling hos Hands Kongelig Majst²⁾, beder ieg naad. gunstig maae vorde pardonarit. Alt hvis derudi findes anført at være skeed, kand iche andet end blive beviisligh med de der over holdte inquisitioner; og hvis ieg her effter har udlovet, vil ieg fuldkommen underdanigst forsichre og ansvare, om Deres Excell^{ce} ved sin høi-formaaende Intercession hos Hands Kongelig Majst ichun vil behage at forhielpe mig til allernaadigst Approbation.

Torde ieg fordriste mig i Underdanighed at needlegge mine ringe Tancher om dette gudelige Værchs hastigere og lycheligere Fremgang over det gandske Land under Deres Excell^{ccs} høi-gunstige og bedre overvejende, formeener ieg, at sligt meget kunde befordres og bringes til perfection, om det maatte blive ænhver Jordegøedses Eiere, som iche allereede hafde foranstaltet og besørget de fornødne Schoeler, uden andres Tillæg saa vel som og anden Udgift paalagt og anbefalet self at forskaffe Schoeler og Schoeleholdere, som tilforne af et hver Stæds Proust skulle examineres og dygtig kiendes, paa eegen Bekostning, med dend Hielp, Schoele Destrictet kunde taalelig taxceres og ansees for, hvilchen Ligning først skulle beroe paa dend største Lods-Eyer under Schoelen, dog eenhver for sit Goeds, derunder incorporerede; bevilget at paatage sig Schoelens Indrættelse, Schoeleholderens Løn og Forflæg-

¹⁾ Stamfader til den senere adlede Slægt de Thygeson.

²⁾ Findes ikke vedlagt, men Indholdet er vistnok væsentlig gengivet i nærværende noget ubehjælpelig skrevne Brev.

ning med hvad dertil udkræves, som for mindst og taaleligst Udgift fra Eyere og Beboere aldt ville besørge, og skulle endda u-vendtelig nogen Despn^{te} jndfalde om de erforderende Udgifters Betalning, kunde samme, til ald Vitløftighed at forrekomme, decideres af Stifts- Ambtmanden og Biscopen.

Vidste ieg, denne min underdanigste Forrestilling hos Deres Excell^{te} kunde vorde anseet og hos Hands Kongelig Maj^t finde allernaadigst Biefald, tvifles icke, ieg io fra de fleeste Propietarier udi Ambterne kunde forskaffe liige Declaration, som sidst bemelte Forrestilling jndeholder. Saa mange som tilforne efter Chrestendomb og Efne til ermelte Schoelers Indrættelse og Vedliigeholdelse haver udloved eller henlagt nogen vis Capital, finder her udi, hvad hand har søgt, næst Guds Ære, Frihed for sig og sit Goedses Udgift, til andre i deres Pligt forsømmelige, hvorimod et General-Paabud kunde muelig forvolde, at desliige Donationer bleve tilbage, og herefter saadanne fleere ei fundne. Ieg obligerer mig villig at besvare og oplyse de Instancer, som nogen i de Tilfælde skulle ville fremlægge til at facilitere Ungdommen og Almuen, overalt naar denne Provinc^{tes} Situation, Beskaffenhed og Vilkor tages under Overvejelse. Hvor næst jag recommenderer mig Deres Excellences Bevaagenhed og med største Submission forbunden lever

Deres Excellence

Høi- og welbaarne

naadig H. Geheime Raads

Underdanige Tienere

Mattroup d. 17de Junij 1737.

Niels Thygesen.

Udskrift: Deris Excellence Høi-Welbaarne H. Iohan Ludvig von Holstein, Herre til Wreilef Closter, Fugelsig, Rønnesholm og Hauerholm etc., Ridder, Deres Kongelig Maj^{te} til Danmk. og Norge høiestbetroede Geheime Raad i Cancelliet og Ober Secreterer udi det kongelig Danske Cancellie, a Kiøbenhafn.

3.

Ved Benyttelsen af C. Engells Fremstilling i Dansk Skoletidende I, 524 f. og L. Koch, Den danske Landsbyskoles Historie, S. 16—7 er ovenfor S. 252—3 indløbet en Fejl, som desværre bemærkedes for sent til at kunne rettes paa sit Sted. — Den Indvending mod Hojers Uvillie mod at bruge ~~Studenter~~ studenter som Skoleholdere, der her tillægges Schrøder, fremførtes ikke af denne, men paa et senere Stadium af Hersleb (se foran S. 268). Naar Christian VI altsaa besluttede sig til at udvide den „lille“ Kommission med flere Medlemmer, saa skete det ikke paa Grund af Uenighed i Kommissionen, men vistnok fordi Kongen her, som ved flere andre Lejligheder, hvor Kommissioner virkede, ønskede Sagerne underkastede en fornyet Behandling, for at faa den paagældende Sag overvejet saa grundigt som muligt.

Efter Oprettelsen i Efteraaret 1737 af Gen. Kirkeinsp.-Kollegiet, der for en stor Del bestod af de samme Medlemmer, som havde Sæde i Skolekommissionen, og da Holstein var Formand i begge Kommissioner, saa gled de for den almindelige Bevidsthed ofte sammen til ét; selv Kongen blandede dem sammen (se hans Resolution foran S. 303). Derfor findes i Kirkeinsp.-Kollegiets Forhandlingsprotokol jevnlig Sager omtalte, som vedrørte Skolen (se t. Ex. Kh. Saml. 4. III, 501 og 514. Paa sidstnævnte Sted, Lin. 10 f. n., bør for Heng læses E. Heug). Dette forklarer, hvorfor den af Hojer førte (foran: S. 304 ff. uæddelte) Kommissions-Protokol ikke er saa fuldstændig, som man ellers kunde vente.
